

Ungdom og sorgbearbeiding på nett

En analyse og drøfting av ungdoms praksis med spontane minnesider på internett

Av Jane Christin Siewartz Dahl

AVH 504: Spesialavhandling med metode (30 stp.)
Profesjonsstudium i teologi, våren 2012

Det Teologiske Menighetsfakultet, Oslo,

Veileder: Professor Leif Gunnar Engedal

INNHALDSFORTEGNELSE

I INNLEDNING	5
1. INTRODUKSJON	5
1.1 Eksposisjon	5
1.2 Problemstilling	7
1.3 Materiale	9
<i>1.3.1 Valg av teori</i>	9
<i>1.3.2 Valg av empiri</i>	10
1.4 Metode	11
<i>1.4.1 Kvalitativ metode</i>	11
<i>1.4.2 Intervjuer som kvalitativ metode</i>	13
<i>1.4.3 Mine intervjuer</i>	15
<i>1.4.4 Litteraturstudium</i>	17
1.5 Struktur for avhandlingen	19
1.6 Tidligere forskning	19
2. TEORI	20
2.1 Generell sorgteori: Fra faste faser til varierte stadier	20
2.2 Ungdom og sorg	22
<i>2.2.1 Dual process - tosporsmodellen</i>	23
<i>2.2.2 Ensom sorg</i>	24
<i>2.2.3 Ritualer</i>	26
<i>2.2.4 Sorg som intens følelsesmessig prosess</i>	28
2.3 Ungdom og sorg på internett	29
<i>2.3.1 Omfang</i>	29
<i>2.3.2 Aktivisering og ritualisering</i>	31
<i>2.3.3 Fellesskap</i>	31
<i>2.3.4 Problemativering</i>	33
<i>2.3.5 Kirkens rolle i møte med ungdom og sorg</i>	34

II ANALYSE AV DET EMPIRISKE MATERIALET	35
3. BRUK AV MINNESIDER PÅ NETT	35
3.1 Presentasjon av minnesidene og informantene	36
3.2 Ungdom sørger på nettet – og kun der?	39
3.3 Ungdom sørger på nettet – for der har de rom for sorgen	41
3.4 Ungdom sørger på nettet – lenge!.....	41
3.5 Ungdom sørger på nettet – i fellesskap	44
3.6 Ungdom sørger på nettet – for ukjente.....	45
3.7 Ungdom sørger på nettet – uten filter	46
3.8 Ungdom sørger på nettet – og holder "liv" i avdøde.....	50
3.9 Ungdom sørger på nettet – og sprer informasjon.....	52
3.10 Ungdom sørger på nettet – og hva med kirken?	52
<i>Sammenfatning.....</i>	<i>55</i>
III DRØFTING.....	56
4. DET EMPIRISKE MATERIALET I LYS AV TEORIEN.....	56
4.1 Ungdom sørger på nettet – og kun der?	56
4.2 Ungdom sørger på nettet – for der har de rom for sorgen	57
4.3 Ungdom sørger på nettet – lenge!.....	59
4.4 Ungdom sørger på nettet – i fellesskap	61
4.5 Ungdom sørger på nettet – for ukjente.....	63
4.6 Ungdom sørger på nettet – uten filter	64
4.7 Ungdom sørger på nettet – og holder "liv" i avdøde.....	65
4.8 Ungdom sørger på nettet – og sprer informasjon.....	67
4.9 Minnesider som ritualer	67
4.10 Minnesider som sorgprosess	69
<i>Sammenfatning.....</i>	<i>73</i>

5. KIRKENS FORHOLD TIL UNGDOMS PRAKSIS MED MINNESIDER PÅ NETT	73
5.1 Minnesider på nettet skaper nye utfordringer for kirken	74
5.2 Kirkens "oppdrag"	74
5.3 Kirken som proaktivt avventende	76
5.4 Kirkens tilstedeværelse på minnesider på nettet	77
5.5 Noen forbehold	79
<i>Sammenfatning</i>	81
 IV OPPSUMMERING.....	82
6. AVSLUTNING	82
 LITTERATURLISTE.....	84
 VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE	87

Ungdom og sorgbearbeiding på nett

En analyse og drøfting av ungdoms praksis med spontane minnesider på internett

I INNLEDNING

I denne delen av avhandlingen vil jeg gjøre rede for oppgavens emne og problemstilling; før jeg gjør rede for de metodiske grep jeg har benyttet meg av, og materialet oppgaven bygger på. Dette vil munne ut i en kort presentasjon av tidligere forskning på området.

1. INTRODUKSJON

1.1 Eksposisjon

Når et ungt menneske dør, får ungdommene rundt behov for å vise sin sorg og sin medfølelse. I de siste årene har minnesider på internett blitt et stadig voksende fenomen, og i dag finnes tusenvis av minnesider for både unge og voksne. De har alle sine historier å fortelle. Én minneside har sitt opphav i det følgende eksempelet:

"Jeg var 16 år, og var en varm og en fin kveld i mai på grilling hjemme hos en av mine nye venninner fra første året på videregående skole. Pappa hadde kjørt meg opp dit på scooter, og vi snakket på veien opp om at menneskene som var ute og gikk virkelig hadde tatt sommertemperaturen denne ettermiddagen inn over seg. Pappa slapp meg av, og jeg gikk inn til min nye jentegjeng. Det gikk ikke mange minuttene før mobiltelefonen min ringte. Det var en venninne som lurte på om jeg hadde hørt noe om ulykken. Det hadde jeg ikke og jeg spurte hva hun visste. "En bil har kræsjet inn i et tre. Tre personer i bilen. Antageligvis omkommet." Hun skulle ringe meg opp når hun fikk vite mer. Etter dette stod ikke telefonen stille. (...) Som født og oppvokst på et lite sted er det sånn at alle kjenner "alle". Telefonen ringte igjen, det var på dette tidspunktet bekreftet at de tre i bilen var omkommet, ryktene om hvem hadde begynt for fulle alvor. Min venninne sa hun hadde hørt rykter om at det var Susanne som var omkommet (storesøsteren til en av våre venninner, Merete, fra jentegjengen på barneskolen.) Jeg husker jeg gråt, og skalv men jeg var samtidig klar over at dette også bare kunne være rykter. Igjen ringte telefonen, denne gangen ringte en av mine nære guttevenner fra barneskolen. Han ville bare fortelle meg at det var Merete (16), Susanne (18) og hennes nye

*kjæreste (18) som hadde omkommet i ulykken. Vi skulle møtes ved treet og minnes de omkomne sammen. Middagen fikk en brå slutt, og pappaen til en av de andre jentene i middagen kjørte meg opp til sperringene ved treet, derfra gikk jeg opp til gråtende folkemasser. Ingen kunne skjønne hvordan noen vi kjente så godt og så for bare noen timer siden nå var døde i en bilulykke."*¹

Et dødsfall skjer, et ungt menneske omkommer. Bare timer etter dødsfallet dukker det opp en minneside på internett. Ungdom strømmer til siden, skriver hjerter (♥)², hilsener, sender tanker til pårørende og til avdøde. De deler villig sin sorg, sin smerte og sine tanker rundt det som har hendt.

I begynnelsen er pågangen stor. Ofte er flere hundre innom i løpet av de første dagene. I tida frem mot begravelsen er man stadig litt i sjokk over det som har hendt. Så kommer begravelsen, og hverdagen innhenter en. "Sørgehøytideligheten" er over, som det sies i dødsannonsene. Men sorgen er der fortsatt. Og minnesidene eksisterer.

I Kirkens "Plan for trosopplæring"³ (2010) står det at et av formålene med trosopplæringen er å bidra til "kristen livtolkning og livsmestring" for alle dømte barn og unge.⁴ Forfatter og forsker innenfor feltet barn, ungdom og trosopplæring Birgitte Lerheim sier følgende om dette formålet: "Solidaritet og nærvær på fellesmenneskelege arenaer, også den digitale, er ufråkommeleg for ei kyrkje som vil vere berekraftig."⁵

I denne avhandlingen vil jeg skrive om ungdom og sorgbearbeiding på nett⁶. Jeg ønsker å se på spontane minnesider som dukker opp etter tragiske dødsfall der ungdom er involvert, og jeg ønsker å se hvordan vi som kirke kan møte denne tendensen til å sørge på nettet. For å si noe om dette må jeg gi en vurdering av nettsidene, basert på teorier om sorgarbeid og ungdom og sorg.

¹ Sitat hentet fra intervju med Synne, se oppgavens del 3.

² På Facebook dukker symbolene <3 (et liggende hjerte) opp som stående hjerter (♥).

³ Hentet fra <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=38865>

⁴ Plan for trosopplæring 2010: 4

⁵ Lerheim 2011: 171

⁶ I avhandlingen brukes begrepene internett og nett om hverandre, men i samme betydning.

Gjennom flere år som ungdomsarbeider, har jeg opplevd flere ulykker og plutselige dødsfall der ungdom er involvert. Det er i forbindelse med dette at jeg først ble introdusert for disse spontane minnesidene. De dukker opp fort, gjerne før dødsfallet er offentliggjort, og de blir flittig besøkt av ungdommene. Venner, familie og ungdom generelt er innom og skriver sine hilsener og minner til etterlatte, men også vel så vanlig er det at de skriver direkte til den avdøde.

Sidene er i de aller fleste tilfellene uten tilsyn av voksne, og de har en tendens til å være aktive svært lenge etter dødsfallet. De som skriver på disse sidene er ikke nødvendigvis bekjente av avdøde, det kan like gjerne være noen som bare har hørt om det som har hendt og ønsker å vise sin deltakelse. Det ser ellers også ut til å være liten begrensning for hva som kan og ikke kan skrives på slike sider, man er ofte svært åpne med sine tanker og følelser.

Jeg undrer meg på om dette er en problematisk praksis nettopp fordi den er såpass grenseløs. I motsetning til en minnestund der man møter opp, snakker sammen og så har en god avslutning på sørgestunden, varer gjerne disse sidene i uker, måneder og år. Dessuten er det ingen som tar for seg de ungdommene som uttrykker en sorg som kanskje er problematisk, og følger de opp videre, da voksne svært sjelden er involvert i disse sidene. Alt dette tenker jeg etterspør at vi blir oss mer bevisst vårt forhold til mennesker som sørger – på minnesider på nett.

Spontane minnesider opprettet av ungdom er et stadig voksende fenomen, som det ikke finnes så mye nedskrevet drøfting rundt. De siste årene har det dukket opp mange teorier om ungdom og internett, men det er foreløpig lite om sorg på nett. Så populære som disse minnesidene er, tror jeg det er viktig å fokusere på dette temaet.

I denne innledende delen av oppgaven vil jeg gjøre rede for min problemstilling, for valg av materiale og metode, og for strukturen videre i avhandlingen. Jeg vil også gi en kort presentasjon av tidligere forskning på dette området.

1.2 Problemstilling

Etter å ha fulgt med på utviklingen av spontane minnesider som fenomen en stund, sitter jeg igjen med mange spørsmål rundt denne praksisen. Hva innebærer disse sidene, hva kan vi

forvente i møte med dem? Jeg ønsker å se på hva som faktisk foreligger på slike minnesider, og hva slags inntrykk det kan gi av ungdoms måte å sørge på. Er det noe der som virker problematisk, som jeg som ungdomsarbeider og prest bør være oppmerksom på? Er det noe der som gjør at jeg reagerer, som jeg tenker at bør følges opp? Disse refleksjonene har endt opp i denne oppgavens problemstilling:

"Hva kjennetegner ungdoms praksis med spontane minnesider på internett etter dødsfall, og hvordan kan vi som kirke forholde oss til denne?"

Det er noen sentrale begreper i denne problemstillingen som krever en nærmere utdypelse. Dette vil jeg gjøre i kapittelet som omhandler valg av materiale (1.3.2). Min problemstilling inneholder to hovedelementer, som vil legge en grunnleggende struktur for oppgaven videre. Problemstillingens første ledd innebærer at jeg vil si noe om hva som kjennetegner ungdoms bruk av minnesider, og vil kreve en fremlegging av et empirisk materiale, en presentasjon av minnesider på nett som fenomen (kapittel 3). Problemstillingens andre ledd vil jeg forholde meg til som en normativt orientert drøfting (kapittel 4 og 5), der jeg vurderer ungdoms praksis med minnesider og hvordan vi som kirke kan forholde oss til denne. For å kunne si noe om hvordan vi skal forholde oss til ungdom som sørger på nett, må jeg i tillegg til å si noe om hva som forekommer på sidene, først drøfte hva dette har å si for sorgprosessen. Hvordan jeg konkret vil gjøre disse metodiske grepene, vil jeg kommentere nærmere i kapittel 1.4.

Ved hjelp av problemstillingen håper jeg å få en litt større oversikt over hva de spontane minnesidene ungdom benytter seg av inneholder, og hvordan disse sidene brukes. Hovedmålet vil være å forstå mer av dette fenomenet og gi en fremstilling av hva som kjennetegner minnesider på nett, for deretter ut fra dette å kunne drøfte og legge noen føringer hvordan vi som kirke kan eller bør forholde oss til denne praksisen.

Denne avhandlingen dreier seg om minnesider på nett, og kirkens møte med dette. Bør vi i kirken være ekstra oppmerksomme på de som sørger på denne måten? Fører disse sidene til at sorgbearbeidelsen blir komplisert? Hva er i så fall komplisert sorg⁷? Dette er vanskelig å komme med en klar definisjon på da alle sørger forskjellig, og det er ofte en glidende

⁷ Selve begrepet "komplisert sorg" har jeg lånt fra Kari og Atle Dyregrov, se Dyregrov og Dyregrov 2007: 37. Her er komplisert sorg definert ved intense opplevelser av sorg som varer i minst seks måneder og som hemmer dagliglivet.

overgang fra en god sorgprosess, via uheldige mønstre, til det som oppfattes som en fastlåst, komplisert sorg.⁸ For å kunne vurdere disse nettsidene og si noe om hvordan vi som kirke kan møte praksisen med å sørge på nett, vil jeg i kapittel 2 se på noen kjente teorier rundt ungdom og sorg. Disse vil jeg tolke nettsidene gjennom før jeg vurderer hvordan vi som kirke kan forholde oss til denne praksisen.

Jeg ønsker ikke bare å se på hva minnesider på nett inneholder; jeg ønsker også å forsøke å forstå hva ungdommene selv legger i dette, og å se hvordan minnesidene ser ut til å virke på sorgen. Jeg ønsker å se nærmere på hvilke eventuelle problematiske sider som finnes ved en slik praksis, og jeg ønsker å nyansere dette med ungdommenes egne oppfatninger av det de gjør. Jeg ønsker i tillegg å utvide feltet i forhold til hvordan kirken skal forholde seg til disse minnesidene og ungdommene som benytter seg av de til ikke bare å kommentere hvilke utfordringer som finnes, men å høre hvordan ungdommene stiller seg til noen av disse. I forhold til dette ser jeg min avhandling som en utfyllende del av det arbeidet som er gjort rundt ungdom og sorg på nett, da jeg tror at ungdommenes stemme får komme fram på en måte som ikke har blitt gjort så tydelig tidligere. Det er ungdommene som skal motta vår hjelp og støtte, og da tror jeg det er viktig at vi hører på deres tilbakemeldinger også. Dessuten tror jeg at det er viktig å se minnesidene i kritisk lys av teorier om ungdom og sorgbearbeiding, slik jeg har gjort i kapittel 4.

1.3 Materiale

Jeg vil her gjøre rede for det teoretiske og empiriske materialet avhandlingen bygger på.

1.3.1 Valg av teori

Når det gjelder teoritilfang, er det ikke så mye som er skrevet om akkurat dette temaet. Jeg vil derfor i tillegg til det jeg finner av teori rundt ungdom og sorg på nett, se på generelle teorier om ungdom og sorg. Sammenstilt vil dette danne grunnlaget for oppgavens teoridel. I kapittel 1.6 vil jeg gi en kort innføring i det som er aktuelt av tidligere forskning på dette området.

⁸ Bugge og Røkholt 2009: 177

1.3.2 Valg av empiri

Det er nødvendig å gjøre et utvalg av empirien til denne oppgaven. Mitt empiriske materiale er hentet fra to steder; fra minnesider på nettet, og intervjuer med ungdommer som har brukt slike sider. Ut fra disse to overordnede kildene, har jeg måttet velge noen sider og noen ungdommer jeg kan intervjuer, og jeg vil nå gjøre rede for disse valgene.

Denne avhandlingen omhandler spontane minnesider på nett. Med minnesider på nett mener jeg nettsider som brukes til å hedre minnet til en som er død, der berørte kan få dele sin sorg og sin medfølelse med hverandre. I uttrykket *spontane* minnesider legger jeg at de dukker opp kort tid etter dødsfallet, og at det er de berørte selv som lager de, de drives ikke av profesjonelle nettedaktører eller bedrifter.

Det finnes mange ulike minnesider, og jeg har valgt å ta med både blogger⁹ og Facebook-sider, både Facebook-profiler og egne minnegrupper¹⁰.

Imidlertid har jeg valgt å utelate to store grupper minnesider. Den første gruppen jeg ser bort fra er organiserte minnesider. Flere begravelsesbyråer tilbyr online minnesider eller minneprotokoller der familie og venner kan legge igjen sine hilsener. Jølstad begravelsesbyrå oppgir at de oppretter anslagsvis 1-2 minnesider per uke, så det er et forholdsvis utbredt fenomen med disse sidene også, men da disse ofte er rettet mer direkte mot pårørende og blir mer en kondolanseprotokoll enn minnesider, føler jeg disse faller litt utenfor det området jeg ønsker å undersøke. I tillegg er disse som regel mer organiserte og har derfor ikke det spontane preget som ungdommenes minnesider har. Den andre avgrensningen jeg har valgt å foreta, gjelder 22. juli 2011. Etter terroren i Regjeringskvartalet og på Utøya dukket det opp utallige minnesider for ofrene, men disse har jeg også valgt å utelate i min oppgave, med unntak av ett fenomen som jeg referer til. Årsaken til dette vil jeg kommentere ved det aktuelle sitatet. Denne avgrensningen har jeg gjort fordi den sorgen og det sjokket som disse sidene bærer preg av, er en helt annen type sorg. Dette er en sorg som berører en hel nasjon, uavhengig av tilhørighet til ofrene, og derfor vil den heller ikke nødvendigvis være stereotyp

⁹ En blogg er en web-log, en nettdagbok der forfatteren deler sine tanker åpent eller til en begrenset gruppe.

¹⁰ Facebook er et sosialt nettverk der man kan ha egne profiler, eller man kan opprette egne sider for bestemte temaer. Minnesider på Facebook vil enten ta form av at man bruker avdødes profil (personlige side), eller oppretter en egen gruppe der temaet er å minnes avdøde. Man kan så skrive sine tanker rundt avdøde på disse sidene, og de vil dukke opp og være leselig for alle i gruppen, og ofte også av folk utenfor gruppens medlemsskare.

for ungdoms sorg. 22. juli-hendelsene er et ekstremt tilfelle, som går utenfor alle tidligere opplevelser, og som derfor heller ikke kan sammenlignes med andre dødsfall.

Jeg har altså sett meg nødt til å gjøre et utvalg av minnesider. Jeg har valgt å følge 10 sider over en lengre tidsperiode, og disse dekker en rekke forskjellige dødsfall. Jeg har sett på minnesider etter dødsfall ved sykdom, ulykker og selvmord, og både gutter og jenter er representert. De minnesidene jeg har valgt å kommentere, er basert på et forholdsvis tilfeldig utvalg, ut fra hvilke ulykker som har vært aktuelle, hvilke sider jeg har hatt tilgang til (noen av disse sidene er kun åpne for inviterte medlemmer), og hvilke jeg kom over i løpet av mitt arbeid med denne avhandlingen. Jeg er klar over at dette utvalget er for lite til å generalisere ut fra, men jeg har vært innom et stort antall sider i arbeidet med denne avhandlingen, og til tross for at sidene favner så ulike typer dødsfall, synes jeg de er såpass ensrettet at de kan benyttes noe generelt om minnesider på nett. Målet med å henvise til disse sidene er først og fremst å vise at slike ting forekommer, og gi et inntrykk av det "universet" jeg skriver om. Sidene jeg omtaler gir gode eksempler på temaene jeg tar opp.

I tillegg til dette har jeg altså valgt å intervju fem ungdommer om deres bruk av minnesider, for å forstå mer av denne kulturen. Hvordan jeg har gått frem i møte med disse, vil jeg komme nærmere inn på i neste kapittel, om metode (1.4).

1.4 Metode

I denne oppgaven har jeg brukt to ulike tilnærminger til stoffet. Jeg har gjort en kvalitativ undersøkelse, der jeg har intervjuet ungdommer som har skrevet på minnesidene, i tillegg til å gjøre et slags litteraturstudium av det jeg har funnet på minnesidene.

I dette kapittelet vil jeg presentere de metodiske grep jeg hovedsakelig har benyttet meg av i avhandlingen, og komme med noen tanker rundt dette.

1.4.1 Kvalitativ metode

Samfunnsforskning dreier seg om å få en forenklet framstilling av virkeligheten, der man forsøker å komme fram til typiske mønstre.¹¹ Kvalitative metoder handler om å

¹¹ Johannessen, Tufte og Veiden 2006: 49

karakterisere.¹² Når jeg har valgt å intervju ungdommer om det jeg fant på minnesidene, er det nettopp dette jeg ønsket. Jeg ønsket å gå dypere inn i fenomenet minnesider på nett, og se på hva som ligger bak dette, hvilke gjennomgående trekk som fantes. Disse kunne jeg finne ved å gå inn på mange minnesider og sammenligne disse, men for å få en forståelse for hva som lå til grunn for disse trekkene, trengte jeg å høre ungdommenes stemme. Ved hjelp av respondentintervjuer kan jeg få mer personlig informasjon om minnesidebrukernes følelser, hensikter og oppfatninger, samt få en større forståelse av denne kulturen.¹³

Denne studien av minnesider på nett kan ses på som en analyse av en case. I boka "Å forske på samfunnet" skriver forfatter Knut Halvorsen (2008) om case-studier. Han forklarer at denne måten å studere et fenomen på handler om å undersøke en liten enhet, ikke først og fremst for å generalisere, men for å analysere.¹⁴ I en slik studie vil man trekke ut enten unike tilfeller man ønsker å studere, eller det man oppfatter som typiske tilfeller. I min oppgave har jeg fokusert på det jeg har oppfattet som typisk for minnesider, og forsøkt å gå nærmere inn på disse.

I boka "Å forstå samfunnsforskning" skriver forfatterne Johannessen, Tufte og Veiden (2006) at det noen ganger er mulig å generalisere ut fra et mindre utvalg tilfeller, men at forutsetningen er at man har gjort et representativt utvalg av tilfeller.¹⁵ I forhold til min oppgave føler jeg at selv om utvalget er lite, så har jeg dekket en god mengde ulike nettsider. Jeg har fulgt minnesider for gutter og jenter, etter selvmord, ulykker, dødsbranner, sykdom og barnedød, og føler at det jeg har sett på disse sidene har vært såpass ensartet at jeg mener det holder til å trekke noen generelle slutninger.

Johannessen, Tufte og Veiden (2006) peker dessuten på en viktig side ved all forskning og analyse. Vi bærer alle på en forforståelse av eller fordommer mot det vi oppfatter rundt oss, og det er viktig når man skal inn og se på fenomener slik jeg har gjort med nettsider, at man ikke holder for godt fast på sine fordommer, men at man er villig til å korrigere disse dersom de viser seg å ikke stemme. Jeg gikk inn i mine analyser av minnesidene med den tanke at disse nettsidene nok ikke er så positive i forhold til sorgarbeid. Allikevel har jeg hele veien

¹² Repstad 2007: 16

¹³ Repstad 2007: 17

¹⁴ Halvorsen 2008: 105

¹⁵ Johannessen, Tufte og Veiden 2006: 15

vært åpen for og søkt å finne ting som tyder på at de også kan være til hjelp. Hvorvidt jeg gjorde dette vil jeg komme tilbake til senere i oppgaven.

Når jeg har valgt å bruke både intervjuer og analyser, skyldes det at jeg ønsker et mer nyansert bilde av praksisen med minnesider. Johannessen, Tufte og Veiden (2006) trekker også frem at å dokumentere et utsagt kun ut fra medieoppslag, kan være problematisk da disse godt kan representere en enkeltsak, og ikke være representative for noe mer. Videre peker de på at folks egne opplevelser også kan være verdifulle data, men heller ikke disse kan man ta for gitt at er representative. I tillegg er det slik at innsamlet data er nettopp data, det er ikke virkeligheten, og kan heller ikke favne om alle sider ved virkeligheten. Ved å sammenstille mitt empiriske materiale, håper jeg at funnene kan vise seg mer representative enn om jeg bare hadde valgt én av metodene for datainnsamling. Johannessen, Tufte og Veiden (2006) poengterer at dersom man kombinerer ulike data, vil dette kunne styrke validiteten til en undersøkelse.¹⁶

Det finnes mange ulike måter å gå frem på når man skal gjøre en kvalitativ studie. En av disse er observasjon, og fungerer særlig bra når man ønsker å studere fenomener i sine naturlige sammenhenger. Men for å forstå fenomenene, må man også danne seg en mening om det man observerer. For å gjøre dette, trenger man å vite mer enn bare det man kan se.¹⁷ Derfor har jeg som sagt valgt å kombinere flere måter å drive kvalitative studier på, ved å knytte intervjuer til mine observasjoner.

1.4.2 Intervjuer som kvalitativ metode

Det er viktig å være klar over at ved å gjøre et lite antall intervjuer, kan man ikke få en oversikt over et lands- og verdensdekkende fenomen. Når jeg allikevel har valgt å bruke kvalitativ metode, er det nettopp fordi jeg ikke ønsket å gi en ren oversikt, men en dypere forståelse av dette fenomenet. I boka "Mellom nærhet og distanse" skriver Pål Repstad (2007) at kvalitative studier ofte benyttes med god effekt på studier av ulike "case" og konkrete miljøer, og jeg tenker at dette kan brukes også om minnesider på nett som ett miljø innenfor et stort område av sorgfenomener.

¹⁶ Johannessen, Tufte og Veiden 2006: 66

¹⁷ Halvorsen 2008: 133

Knut Halvorsen (2008) omtaler valg av undersøkelsesmetode, og sier at denne henger tett sammen med hva en ønsker å finne ut. Kvantitative metoder innhenter data som kan omsettes i tall eller mengdeverdier, mens kvalitative metoder innhenter fyldige data om ting som ikke kan måles i tall, men som uttrykkes i tekst eller verbale utsagn.¹⁸ Jeg har valgt å benytte kvalitativ metode, fordi jeg ønsket en forståelse av hva som lå bak fenomenene jeg så på minnesidene på nett. Kvalitativ metode gir et fleksibelt opplegg, der man kan tilpasse spørsmål etter informanten og retningen på samtalen.

I følge Halvorsen (2008) er intervjuer en god metode å benytte seg av når man ønsker å forske på noe som er av privat karakter.¹⁹ Såkalte ustrukturerte intervjuer bygger ofte på en intervjuguide, en liste over temaene som skal tas opp i intervjuene. Før mine intervjuer skrev jeg opp noen spørsmål jeg hadde tenkt å stille²⁰, basert på temaer jeg så som viktige ut fra det jeg fant på minnesidene, men jeg var også veldig åpen i forhold til hvilken retning intervjuene tok, og stilte gjerne oppfølgingsspørsmål dersom det var noe jeg lurte på. Dybdeintervjuer går litt dypere, informanten forteller med egne ord om en hendelse, og den følger heller temaer enn ferdigstilte spørsmål. Slike intervjuer krever imidlertid at det er en følelse av tillit og fortrolighet mellom informant og intervjuer.²¹ I denne avhandlingen har jeg hatt innslag av dybdeintervju, da jeg først ba informantene om å fortelle litt selv om dødsfallet. Jeg tror det at jeg kjente flesteparten av informantene noe fra før, gjorde at denne fortroligheten som Halvorsen omtaler nok kom raskere enn dersom jeg ikke hadde kjent dem.

Jeg har altså i min oppgave intervjuet folk jeg kjenner i større eller mindre grad. Repstad (2007) tar for seg nettopp dette, og påpeker at selv om det finnes motforestillinger mot å forske i settinger der en kjenner de involverte, kan det være at den massen man ønsker å undersøke (i mitt tilfelle brukere av minnesider på nett) ikke finnes i noe "register". Da vil man måtte benytte seg av dem man kjenner til, enten personer man selv kjenner og vet passer inn i massen, eller som man får anbefalt av andre. Han peker på at deres bekjentskap med forskeren også kan gjøre det lettere for informantene å åpne seg, og kanskje også at de ikke føler noe behov for å overdrive eller fordreie det de sier, fordi de forventer at forskeren

¹⁸ Halvorsen 2008: 128

¹⁹ Halvorsen 2008: 137

²⁰ Opprinnelig intervjuguide er vedlagt, se vedlegg 1. Dette er spørsmålene som jeg ønsket svar på i første intervjuomgang, men de ble tilpasset den enkelte situasjon. Det ble også stilt oppfølgende og oppklarende spørsmål ut fra disse spørsmålene brakte opp.

²¹ Halvorsen 2008: 138

allerede kjenner til en del av saken. Samtidig er han klar over at på den andre side kan det være at informantene justerer sine svar ut fra de forventninger de har til forskerens ståsted.²²

Ved intervjuer er det også viktig å være klar over konteksten intervjuet foregår i. Ulike settinger og tilhørere, og også hvem intervjueren er, kan påvirke informanten. Det at jeg er teologistudent, kan gjøre at informantene er noe mer positive til kirken i sine svar enn de kanskje ville vært om noen andre spurte. Dette er en viktig korreksjon å ha med seg; samtidig føler jeg at mine informanter gir såpass reflekterte svar at jeg tror det er holdbarhet i utsagnene de kommer med. At mine intervjuer ble holdt over internett, vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel 1.4.3.

1.4.3 Mine intervjuer

Å stille brukerne av disse minnesidene spørsmål, er en vanskelig oppgave. De aller fleste er mennesker jeg ikke kjenner, og dødsfallene er også ukjente for meg. Å kontakte noen som har åpnet sine hjerter og øst ut sin sorg på nett, er ikke lett, man kan fort bli møtt med aggresjon, og brukerne kan føle at du snoker i deres privatliv (selv om sidene er åpne for alle). Da jeg ønsket å finne ut mer om hva som lå bak det som ble skrevet på slike sider, måtte jeg derfor gå varsomt frem.

Jeg har av denne grunn valgt å la informantene komme til meg, ved å bruke ungdommenes eget medium – internett og Facebook. Jeg valgte å sende ut en status²³ der jeg forklarte hvilken aldersgruppe jeg søkte, og hvilke temaer jeg ønsket å stille spørsmål om. Så ba jeg interesserte om å melde seg.

Jeg fikk via dette tre informanter, og sendte dem spørsmål via Facebooks meldingssystem. Disse har jeg så fått svar på, og deretter har jeg stilt noen oppfølgingsspørsmål der det var nødvendig med avklaringer. I tillegg spurte jeg to potensielle informanter direkte, som jeg visste at hadde vært aktive på minnesider, hvorav den ene svarte ja til å være med. Alle informantene har blitt informert om hva svarene brukes til, og at de vil bli anonymisert i selve oppgaven.

²² Repstad 2007: 82-83

²³ En status er en kort melding som alle mine kontakter/venner på Facebook kan lese.

Jeg har fått tak i tre jenter og én gutt til mine intervjuer. I forhold til minnesidene, er det forholdsvis jevnt med gutter og jenter som skriver, men med en liten overvekt av jenter, så dette utvalget reflekterer kanskje godt den virkelige situasjonen. Det hadde vært ønskelig med en jevnere fordeling av gutter og jenter, men det viste seg å være svært vanskelig å få tak i gutter. Jeg tror allikevel at det som kommer frem av mine intervjuer, gir en god pekepinn på hvordan ungdommer ser på minnesider, uavhengig av kjønn.

Ved å holde intervjuene i skriftlig form, blir det ikke mulig å fange opp det "usagte" i samtalene, jeg kan kun forholde meg til det skriftlige. Kanskje kan dette være med på å gjøre svarene mer tvetydige, men samtidig kan det gi informantene litt mer tid til å tenke gjennom svarene sine, og hvorfor de faktisk har handlet som de har gjort på disse sidene. Det å foreta intervjuene over internett og Facebook har dessuten gjort at jeg har kunnet ha kontakt med informanter uavhengig av hvor i landet de befinner seg. For noen tror jeg også det kan sies at de er mer åpne skriftlig, fordi situasjonen ikke oppleves så direkte. Jeg møtte ungdommene på deres arena, og det kan ha hjulpet dem til å være litt mer åpne. Som avhandlingen videre også vil fremheve, synes ungdom ofte det er lettere å uttrykke følelsene sine skriftlig enn muntlig (jfr. kapittel 3.7)

Ved å gjennomføre intervjuer i tillegg til å lese på nettsidene, fikk jeg mer informasjon om situasjonene rundt dødsfallene, og tankene til de som skriver. Tre av fire informanter kjenner meg fra før, i større og mindre grad. Dette kan virke positivt i den forstand at de stoler på meg, men kan også føre til at de ikke svarer hundre prosent ærlig om de føler de må opprettholde et forhold oss i mellom, selv om jeg har oppfordret sterkt til ærlige svar. Jeg har også vært tydelig på at jeg henvender meg til dem som "profesjonell", ikke som privatperson. Uavhengig av hvordan mitt forhold til informantene påvirker dem, tror jeg disse samtalene vil bety mer for oppgaven enn å skulle gjennomføre uten disse. I og med at alle kjenner meg har jeg lagt ekstra vekt på rammene rundt intervjuene, og satt klare retningslinjer i forhold til anonymisering og bruk av materialet som kommer inn, samt informantenes selvbestemmelsesrett i forhold til å kunne trekke seg når som helst i løpet av intervjuene.

I møte med ulike media skiller vi gjerne mellom det som er privat, og det som er offentlig. Alle sidene jeg refererer til er offentlige i så måte at de er åpne slik at hvem som helst kan lese og kommentere. Allikevel er det ikke nødvendigvis slik at det er tenkt av de som opprettet sidene at dette skal kringkastes. Minnesider på nett kan fort oppleves private av de som bruker

dem, selv om de er tilgjengelige. Derfor har jeg valgt å anonymisere både utsagnene jeg refererer, og også brukerne jeg har intervjuet. Det samme har jeg valgt å gjøre med navnene til de avdøde sidene er opprettet til minne om. Siden det er fullt mulig å søke opp disse sidene for interesserte har jeg valgt å legge ved linker til sidene i litteraturhenvisningen for å imøtekomme krav om faktas etterprøvbarhet, men ellers i oppgaven vil jeg benytte pseudonymer på de involverte, for å skjerme disse noe.²⁴

1.4.4 Litteraturstudium

Jeg har også foretatt et studium av minnesider på nett, og foretatt en helhetsanalyse av det som faktisk finnes på disse sidene. I følge Halvorsen (2008) er dette en analyse av tekst der man leser gjennom det man skal undersøke og forsøker å danne seg noen hovedinntrykk av det man har lest, før man så plukker ut de tingene man føler gjenspeiler disse trekkene.²⁵

I boka "Å begripe teksten" (Hovdenak 2006) skriver forfatteren om dobbel hermeneutikk. I dette legges det at man når man skal forske på og tolke noe, må man både forholde seg til de beskrivelser aktørene man studerer gir, og rekonstruere disse innenfor et teoretisk rammeverk.²⁶ I forhold til min oppgave vil denne dobbeltheten komme til syne i kapittel 4, der det empiriske materialet settes opp mot teorien, og disse vurderes mot hverandre.

Gadamer argumenterte for at alle forskere bærer med seg en forforståelse inn i sitt arbeid, som vil prege det arbeidet de gjør. I forforståelsen ligger forskerens teoretiske og begrepsmessige grunnlag, samt forskerens historie som også vil prege situasjonen. All fortolkning foregår i en prosess der en stadig veksler mellom helhet og del, enten dette gjelder det vi skal tolke og den konteksten det står i, eller det vi skal tolke og den forståelsen vi selv har av dette. Etter hvert som en får en større forståelse av helheten, vil dette virke inn på hvordan man tolker de ulike delene av dette; og etter hvert som en får en større forståelse av den delen man fortolker, vil dette virke inn på hvordan man tolker helheten. Dette prinsippet kalles "den hermeneutiske spiral", og sørger for at vi får en stadig større forståelse av det vi forsker på.²⁷

²⁴ Merk: Selv om det altså er fullt mulig å søke opp disse sidene har jeg valgt å fjerne linkene til sidene i litteraturhenvisningen i den publiserte utgaven av avhandlingen av hensyn til de sørgende.

²⁵ Halvorsen 2008: 211

²⁶ Hovdenak 2006: 81

²⁷ Hovdenak 2006: 82

Føllesdal, Walløe og Elster (1996) skriver at språk naturlig nok er en viktig del av litteraturforskningen. De språklige uttrykk vi bruker, kommuniserer en mening fordi de er en del av et språk, en struktur som er blitt til og innlært gjennom en sosial prosess.²⁸ Dette er også viktig å forholde seg til når man bruker tekster som grunnlag for analyse. I den forbindelse er det også viktig å være klar over egne forutsetninger, på lik linje med når man går inn i en intervjusituasjon. Når man skal lese eller fortolke en tekst, er man avhengig av å kjenne mediet den formidles gjennom, og miljøet den formidles i.

Da jeg startet på denne oppgaven, hadde jeg som sagt en god del erfaring med minnesider på nett, og følte meg fortrolig med dette mediet. Jeg har fulgt slike sider lenge, da dette er noe som tidlig fanget min interesse som et potensielt problematisk fenomen, og jeg har etter hvert vært borti mange dødsfall der minnesider har vært en naturlig del av sorgprosessen for de berørte. Jeg mener derfor at jeg har gode forutsetninger for å forstå det som legges frem på disse sidene. Når jeg i tillegg har intervjuet brukere av minnesider, tror jeg at jeg har skaffet meg god kompetanse til å kunne vurdere det jeg ser på de spontane minnesidene jeg legger fram i denne avhandlingen.

Jeg hadde i mine tidligere møter med minnesidene fått en oppfatning av minnesider som en hovedsakelig negativ trend, som forsterker sorgen for aktørene som er involvert. I etterkant av denne oppgaven er mitt bilde av minnesider på nett noe nyansert. Som oppgaven videre også vil vise, ser jeg at minnesider har både positive og negative sider. Jeg har derfor underveis måttet modifisere mine fordommer, og gjennom dette også fått en ny forståelse av fenomenet minnesider på nett. Dette skyldes nettopp den hermeneutiske prosessen Gadamer presenterte. Etter hvert som jeg har gått dypere inn i de ulike delene av nettsidene, har jeg fått større forståelse for helheten, og hvordan minnesidene fungerer i forhold til sorgen. Dette har igjen gjort at jeg har sett nye sider ved denne praksisen, som jeg så har gått nærmere inn på igjen i intervjuer og studier av sidene. Denne prosessen vil jeg utdype nærmere i avhandlingens drøftingsdel (se kapittel 4). Jeg har gjennom hele denne hermeneutiske prosessen vært åpen for at mitt syn på nettsidene kunne utfordres og endres, og etter hvert som jeg har kommet videre i "spiralen" har jeg hele tiden justert meg og måten jeg har gått inn i møte med nettsidene og brukerne på, ut fra den utvidete forståelsen jeg har fått av dette fenomenet.

²⁸ Føllesdal, Walløe og Elster 1996:102

1.5 Struktur for avhandlingen

Jeg har nå redegjort for oppgavens problemstilling, valg av materiale og den metodiske tilnærmingen til dette. Dette legger noen føringer for hvordan oppgaven videre vil bygges opp.

Jeg vil starte med å gi en kort innføring i teorier rundt ungdom og sorg, samt ungdom og sorg på internett, før jeg deretter gir en grundig presentasjon av mine funn fra minnesider og intervjuer. Denne presentasjonen vil lede inn i en drøfting av empirien i lys av teorien, slik at jeg ut fra dette kan gi en refleksjon rundt kirkens rolle i møte med ungdommer som sørger på nett. Avslutningsvis vil jeg komme med noen oppsummerende tanker rundt oppgavens problemstilling.

1.6 Tidligere forskning

Som nevnt innledningsvis er det lite som er skrevet om ungdom og sorg på internett, og med det omfanget minnesider på nett har per dags dato, er dette et felt det absolutt kan forskes mer på. Det som er skrevet fokuserer gjerne på de positive sidene ved å sørge på nett, og legger frem et "utenfra-blikk" på minnesider.

Det er først og fremst to artikler som tar for seg temaet; "Ungdom sørger på nettet" av Lars Johan Danbolt (2005) og "Å sørge på internett. Kyrkja og dei virtuelle sorgpraksisane" av Birgitte Lerheim (2011).²⁹ Danbolt (2005) peker på minnesider som noe naturlig og livsnært og trekker fram hvordan de kan hjelpe ungdom å sette ord på sine følelser. Han stiller noen spørsmål rundt praksisen, og oppfordrer til videre forskning på temaet. Lerheim (2011) fokuserer på hva minnesider er, og på internettet som en naturlig arena for ungdom å benytte. Også hun stiller noen spørsmål rundt bruken av minnesider på nett som symbolhandlinger ved dødsfall. Dette er viktige perspektiver på ungdoms sorgarbeid på nett, allikevel føler jeg at ungdommenes perspektiv er blitt forsømt, og har også savnet et litt mer kritisk blikk på minnesidene. Jeg tror dermed at denne avhandlingen kan være en velkommen utfylling av

²⁹ Det er skrevet veldig lite om temaet ungdom og sorg på internett, og oppgavens teorigrunnlag om temaet kan virke snevert. Jeg har imidlertid vært i kontakt med flere relevante fagpersoner innenfor emnet, og de henviser meg også alle kun til disse to artiklene. Avhandlingen bygger derfor på det som hovedsakelig utgjør teorien rundt ungdom og nett per dags dato.

disse artiklene, og når jeg nå i kapittel 2 skal gi en kort fremstilling av teorier rundt ungdom og sorg på internett, gir det også en viktig plassering for mitt videre arbeid.

2. TEORI

I denne delen av oppgaven vil jeg gi en innføring i teori rundt sorg, og mer spesifikt om ungdom og sorg og ungdom som sørger på internett. For å forstå det sorgarbeidet som foregår på nett tenker jeg det er viktig å få med seg noen generelle tanker om sorgarbeid, for deretter å fokusere på hva som er spesielt med ungdoms måte å sørge på, og hva som trekkes frem som viktig i forhold til ungdom som sørger på nettet. Ut fra dette er det så mulig å gjøre en vurdering av den empirien jeg legger frem, og hvordan vi som kirke kan møte denne.

2.1 Generell sorgteori: Fra faste faser til varierte stadier

I boka "Den underlige uka" av Lars Johan Danbolt (2002) skriver forfatteren om det som foregår i dagene fra et dødsfall til begravelse. I det følgende vil jeg gjengi noen av hans hovedpunkter i boken, for å forsøke å gi en kort innføring i utviklingen av generell sorgteori. Teoretikerne som nevnes i dette kapitlet, er hentet fra Danbolts (2002) presentasjon av sorgteorier.

Danbolt (2002) forteller at begravelsesritene, ritualene rundt et dødsfall, er i endring. Han hevder at folk blir stadig mer opptatt av ritualer ved livsoverganger, og at oppmøte i begravelser har tatt seg opp, i tillegg til at overgangsritualene har fått en stadig sterkere plass i folks bevissthet enn for noen tiår siden.³⁰

Synet på sorg og sorgarbeid har endret seg mye opp gjennom årene, og jeg vil ikke kunne gi en fullstendig fremstilling av dette i denne avhandlingen. Allikevel vil jeg peke på noen hovedtrekk i denne utviklingen, som jeg ser som relevante for denne oppgavens fokus. Freud introduserte på begynnelsen av 1900-tallet begrepet sorgarbeid, og snakket om sorg som en reorientering, der man etter hvert slipper taket i den døde ettersom minner og håp bearbeides.

Danbolt (2002) henviser også til antropologen Arnold van Gennep som i 1909 skrev om såkalte overgangsriter, og begravelsesritene som en del av dette. Van Gennep skriver at de

³⁰ Danbolt 2002: 23

sørgende forlater sørgetida etter en viss tid; hvor lang denne er avhenger av hvor sterk tilknytningen var til avdøde.³¹ Videre skriver han at avslutningen av sørgetida ofte har en markering, gjerne i form av et minnemåltid.

I 1961 hevdet John Bowlby at sorg går gjennom tre faser (noe han senere utvider til fire), og dette er en tankegang som slo sterkt igjennom og var den ledende teorien svært lenge. Fasene har mange betegnelser, men en velbrukt inndeling er i fasene *sjokk*, *reaksjon*, *bearbeiding* og *nyorientering*.³² Disse fasene skal man kunne finne hos alle sørgende, men de kan variere i omfang, og i følge noen teoretikere også i rekkefølge.

Fasetenkningen har i de senere år møtt kritikk, da man mener at dette blir en for stilisert oppstilling av sorg. Man tenker seg at de fleste er innom alle fire stadier, men at det ikke er mulig å tenke seg en fastsatt progresjon. Den sørgende går frem og tilbake mellom de ulike stadiene, og det varierer fra person til person hvordan denne veien er og hvor lang tid den tar.³³

C.M. Parkes har skrevet om sorg og sorgreaksjoner fra 1970-tallet og utover, og han så på fellesnevnerne ved sorgreaksjoner. Han peker på at den sørgendes livssituasjon og sosiale forhold har betydning for sorgprosessen, og at tidligere tap av betydningsfulle personer vil ha innvirkning på nye tap.³⁴

Av nyere tids sorgteorier kan man peke på sosiolog Tony Walter, som har en narrativ tilnærming til sorgarbeid, og hevder at sorg handler om et behov for å snakke om den døde, og snakke med andre som kjente den døde. På denne måten konstruerer de etterlatte en fortelling, og via denne holder de minnene i live og plasserer avdøde inn i sine egne liv, noe som er målet med sorgprosessen.³⁵

Selv trekker Danbolt (2002) frem hvordan begravelsesriten for mange fungerer som en overgangsperiode, der man sakte men sikkert nærmer seg en aksept av separasjonen fra den avdøde. Han hevder at begravelsesritene skiller den døde og de etterlatte. Dette skjer fysisk

³¹ Danbolt 2002: 22

³² Danbolt 2002: 27

³³ Bugge og Røkholt 2009: 33

³⁴ Danbolt 2002: 26-27

³⁵ Danbolt 2002: 29

ved selve gravferden, samtidig som man også arbeider seg i den retningen på det mentale plan.³⁶

I 1994 gjennomførte Danbolt en undersøkelse om sorg sett opp mot sørgeatferd i begravelsesuka, og denne gjengir han deler av i "Den underlige uka". Han konkluderer blant annet med at om en hadde aktivitet ut over det normale i begravelsesuka, ga ikke dette noe positiv innvirkning på intensiteten i sorgen senere.³⁷

86 % av de spurte i Danbolts undersøkelse svarte at de hadde nokså stort behov for å snakke om avdøde den første tida etter begravelsen. Etter ett år var det fortsatt 65 % som oppga at de hadde behov for å snakke om avdøde relativt ofte.³⁸ Det var flere kvinner enn menn som ga uttrykk for dette snakkebehovet, og det så ikke ut til å være noen sammenheng mellom grad av sørgeatferd og grad av snakkebehov. Åtte av ti oppgav også at de pleide å tenne lys på graven på spesielle dager som avdødes fødselsdag, dødsdag og i høytider. Danbolt skriver at lystenning på kirkegården har flere aspekter ved seg, det er både en relasjonsorientert handling i og med at man tenner lys *for* den døde, og en separasjonsorientert handling da man gjør det for å *minnes* den døde. Siden handlingen bærer med seg disse ulike sidene, er den en slags forlengelse av det som skjer i begravelsesriten, der man også forflytter seg fra relasjon til separasjon.³⁹ En del av denne prosessen innebærer at den etterlatte også følelsesmessig erkjenner og aksepterer atskillelsen fra den døde.

Jeg har nå gitt en kort innføring i utviklingen innenfor sorgteori det siste hundreåret. Disse generelle synspunktene vil jeg nå utdype noe videre idet jeg vil gi en fremstilling av aktuelle teorier om ungdom og sorg.

2.2 Ungdom og sorg

I dette kapitlet vil jeg trekke frem noen elementer fra teori om ungdom og sorg, som jeg ser som relevante inn i arbeidet med å tolke det jeg ser på minnesidene på nett. I det følgende vil jeg hovedsakelig ta for meg spesialist i klinisk psykologi Atle Dyregrovs bok "Å ta avskjed.

³⁶ Danbolt 2002: 129

³⁷ Danbolt 2002: 55

³⁸ Danbolt 2002: 57

³⁹ Danbolt 2002: 83

Ritualer som hjelper barn gjennom sorg" (2010)⁴⁰ og "Barn og ungdom som sørger" av Kari Elisabeth Bugge og Eline Grelland Røkholt (2009) og gi en innføring i deres teorier rundt ungdom og sorg; samt noen andre viktige teorier om emnet.

2.2.1 Dual process - tosporsmodellen

Bugge og Røkholt (2009) trekker frem at sorg er full av individuelle variasjoner. Men det er noen fellesnevnerne innenfor dette, og det er derfor mulig å uttale seg på noe generelt grunnlag om sorg allikevel. De påpeker at man har endret tanker rundt sorgprosesser. Tidligere så man for seg sorg som en lineær prosess der man gikk gjennom ulike stadier på vei gjennom sorgen, mens man nå heller ser for seg en mer periodisk karakter på sorgen, der man går inn og ut av sorgen og i ulik intensitet ettersom den sørgende går inn i nye livsfaser. Reaksjonene kommer ikke nødvendigvis i "rekkefølge", de vil komme og gå i ulike epoker, og i ulik grad. Ettersom barn og unge får flere erfaringer og utfordringer, kan de oppleve sorgen på nytt eller i kraftigere grad igjen. Nye utviklingsmessige endringer fører ofte med seg en ny erfaring av tapet og sorgen, og man må finne nye mestringsstrategier. På grunn av dette beskriver gjerne barn og ungdom sorgen sin som annerledes enn de voksnes sorg.⁴¹

En av de nyere teoriene om sorg som får stadig mer feste i fagkretser er Dual Process-modellen, også kalt tosporsmodellen, som hevder at sørgende veksler mellom to ulike typer av mestring. Den ene er tapsorientert mestring eller konfrontering, der man reagerer på tapet; den andre er restituerings- og fremtidsorientert, også kalt løsningsorientert, der man får aktivt inn for å tilpasse seg.⁴² En god sorgprosess bør inneholde en veksling mellom ulike måter man forholder seg til sorgen på, ulike måter å sørge på.

Bugge og Røkholt (2009) definerer sorg nettopp som "en dynamisk prosess: en utvikling mot større tilpasning og bedre fungering gjennom bevegelse mellom motsetninger som tap og løsning, konfrontering og unngåelse."⁴³ Det bør være god bevegelse mellom disse to for å få en god utvikling.

⁴⁰ Dyregrovs bok handler om barns møte med sorg og død, og hvordan disse kan hjelpes gjennom dette. Min oppgave handler om ungdom, men jeg tror at mye av det som sies om barn, gjelder ungdom også, og har derfor valgt å gjengi noen av Dyregrovs synspunkter. Vi kan alle bli sårbare i møte med sorg og dødsfall, uavhengig av alder.

⁴¹ Avsnittet er basert på Bugge og Røkholt 2009: 27-33

⁴² Bugge og Røkholt 2009: 49

⁴³ Bugge og Røkholt 2009: 50

Bugge og Røkholt (2009) forklarer at man i sorgen forsøker å finne måter å leve med de endringene som skjer ved et tap, og at sorg dermed blir et uttrykk for de tilpasningsprosessene som de sørgende går gjennom.

Danbolt (2002) skriver også om dette fenomenet, men i en litt annen kontekst. I begravelsesseremonier hender det at etterlatte taler direkte til avdøde, og Danbolt forklarer det med at som sørgende står man i spenningen mellom nettopp nærhet og atskillelse.⁴⁴

Når Bugge og Røkholt (2009) skriver om reaksjoner og følelser som kan være særskilte for ungdom som har mistet noen, poengterer de at ungdom står i mange viktige prosesser knyttet til blant annet identitets- og relasjonsdannelse og utdanning, og at når de mister noen som står dem nær tvinges de til å konfrontere viktige livstemaer som adskillelse, framtid og dype følelser. Disse to prosessene vil påvirke hverandre, og gjøre situasjonen tøff for ungdommene. Vanligvis vil de takle prosessen ved å fokusere på få ting av gangen, men en stresset sorgsituasjon vil kunne presse flere temaer på samtidig. Dersom sorgen blir vanskelig å takle trenger barn og unge hjelp til å komme ut av ikke-funksjonelle reaksjonsmønstre, og lære seg andre, mer hensiktsmessige måter å uttrykke sorgen på.⁴⁵

2.2.2 *Ensom sorg*

En undersøkelse gjort av Bugge i 1994 som Bugge og Røkholt (2009) henviser til, viser at ungdoms taphistorier har noen likhetstrekk. Disse innebærer blant annet at de synes det er vanskelig å forstå det endelige ved dødsfallet; at en føler en har en "offentlig" sorg omtrent de første fjorten dagene, med syninger, begravelse, minnesamvær og å komme tilbake til hverdagen; at en deretter har en "alenesorg" der alle andre er ferdige med tapet, og interessen fra folk rundt daler, og at denne perioden er veldig vanskelig; og at det kommer et "nytt lys" etter intense sørgeperioder og bearbeiding av sorgen.⁴⁶ En studie gjort av Atle Dyregrov i 2000 som Bugge og Røkholt referer til viser at det at man sørger i utakt, ikke befinner seg på samme "sted" i sorgen, kan være en forvanskende faktor for hverdagslivet, og forsterkende for følelsen av å være ensom i sorgen.⁴⁷ At andre trekker seg unna de sørgende også har sterk

⁴⁴ Danbolt 2002: 134

⁴⁵ Bugge og Røkholt 2009: 33

⁴⁶ Bugge og Røkholt 2009: 32

⁴⁷ Bugge og Røkholt 2009: 173

sammenheng med faren for komplisert sorg. Det er derfor viktig å fokusere på å bygge nettverk rundt etterlatte.⁴⁸

Bugge og Røkholt (2009) skriver at det for barn er viktig å ha et nettverk rundt seg når det sørger, med fellesskap i verdier og sosial støtte.⁴⁹ Forskning viser at de barna som har det vanskeligst, trenger hjelp til å få det bedre, det er ikke noe som går over av seg selv med tiden.⁵⁰ Samtidig viser de til forskning som viser at ungdom ofte mangler noen de kan snakke med om sin sorg. Det å få bearbeidet sorgen er viktig for å oppleve en positiv endring i verdier og holdninger, og det er vanskelig å skulle bearbeide sorgen alene. Etter en undersøkelse om barn som ble berørt av tsunamien i 2004, konkluderte man med at hjelpenettverket bør være "proaktivt avventende", noe som vil si at man går aktivt inn og tar kontakt med de berørte og undersøker deres behov, og at man også opprettholder denne kontakten over tid om de ikke har noen umiddelbare behov.⁵¹ Ved å gi bearbeidingsmuligheter, kan man hjelpe ungdommene til å få en mindre komplisert sorg.

Ungdom står ofte i en situasjon der det er viktig å være selvstendig, samtidig som en ønsker å passe inn blant sine venner. Da kan det bli vanskelig å skulle vise følelser offentlig om andre ikke gjør det, og dette kan vanskeliggjøre sorgprosessen. Det kan også være vanskelig å skulle motta trøst og støtte fra sine nærmeste av samme grunn, og man vil da føle det bedre å snakke med noen som står litt mer på utsiden av hendelsene.

Barn og unge trenger voksne som kan gi trygghet og forutsigbarhet, og som kan ta ansvar. Ved alvorlig sykdom og død trenger de informasjon og bekreftelse, i tillegg til at de har et stort behov for omsorg. Dette er viktige faktorer for deres mestring av hendelsene, og det er derfor en viktig del av sorgbearbeidelsen.⁵² Bugge og Røkholt (2009) peker på en annen viktig del av sorgbearbeidelse også, nemlig det å få befestet minnet om den døde. Det blir viktig for de etterlatte å få dele minner med noen, få fortelle om avdøde og hendelser de husker rundt han eller henne, slik at de føler minnet om den døde lever videre og ikke svekkes.

⁴⁸ Bugge og Røkholt 2009: 174

⁴⁹ Bugge og Røkholt 2009: 50

⁵⁰ Bugge og Røkholt 2009: 55

⁵¹ Bugge og Røkholt 2009: 59

⁵² Bugge og Røkholt 2009: 74

Når kriser inntreffer, er det viktig å fange opp de berørte. Danbolt (2002) omtaler sorgarbeid som et slags forebyggende psykisk helsevern for alle aldersgrupper; det å få arbeidet med sorgen kan hjelpe slik at man ikke får senere ettervirkninger av det som har hendt.

I et dybdeintervju Danbolt (2002) gjorde med et foreldrepar som mistet sin ni år gamle datter, forteller moren at det er vanskelig å sørge åpenlyst når det er gått en tid etter dødsfallet (det er halvannet år siden hennes datter døde), fordi alle andre "går videre" mye raskere. Videre forteller moren at det er det som er spesielt med kirka, der "bryr de seg om de døde".⁵³

2.2.3 Ritualer

På nettsiden Kriser.no gis det råd til hvordan de profesjonelle kan gå fram ved dødsfall. Under punktet "ritualer"⁵⁴ fortelles det om hvilke funksjoner ritualer har, og de oppsummeres i tre punkter: de gjør det uvirkelige virkelig, lindrer sorgen og reparerer tapet (den terapeutiske funksjonen); de gir døden en meningsfull ramme, definerer den avdødes nye plass og identitet (den kosmologiske funksjonen); og de redefinerer roller og gjenopptar virksomheten, for å reetablere orden og struktur (den sosiale funksjonen). Videre snakkes det blant annet om den rollen de profesjonelle skal ha ved spontane ritualer (som samlinger ved ulykkesstedet), og noe av det som nevnes som veldig viktig her, er at man er til stede og prøver å fange opp hvilke ungdommer som trenger mer oppfølging. Det er ut fra disse definisjonene mulig å se for seg minnesidene som en ny form for spontane ritualer i forbindelse med dødsfall, og jeg vil derfor i det følgende gå litt nærmere inn på ritualers betydning i forhold til sorgarbeid. Man må også spørre seg hvorvidt det er eller burde være profesjonelle til stede her, og dette vil jeg komme nærmere tilbake til i kapittel 4 og 5.

Dyregrov (2010) er klar på at barns sorg kan være både intens og langvarig.⁵⁵ Han fremhever at bruk av ritualer i møte med store livsomveltende hendelser eller kriser skaper trygghet, noe uforgjengelig, og de hjelper de som deltar i ritualene med å opprettholde stabilitet og orden, og danner rom der en kan gi omsorg og støtte.⁵⁶ Sorg og savn etter et menneske skaper et

⁵³ Avsnittet er basert på Danbolt 2002: 72-76

⁵⁴ <http://www.kriser.no/ritualer>

⁵⁵ Dyregrov 2010: 11

⁵⁶ Dyregrov 2010: 15. Med ritualer menes i denne sammenhengen både de tradisjonelle gravferdsritene (syning, begravelse osv.) og rituelle markeringer (tenne lys, flaggheising osv.).

felleskap, både i en familie og i en vennekrets, og barn trenger å ta del i dette for fellesskapet og sin egen sorgbearbeidelses skyld.⁵⁷

Når Dyregrov (2010) omtaler ritualer, vektlegger han at ritualene har en klar begynnelse og slutt, som gjør følelsene knyttet til disse lettere å håndtere og som gir tydelige rammer for ritualet.⁵⁸ Han fremhever at ritualer fungerer som "symbolske aktiviteter som uttrykker følelser og tanker hos en person, en familie eller en gruppe".⁵⁹

Såkalte spontanritualer er en reaksjon Dyregrov (2010) trekker frem som typisk for større barn, der man for eksempel samles på ulykkesstedet, tenner lys, setter opp et kors eller lignende. Deltakerne finner trøst i disse felles handlingene, og derfor kalles de gjerne terapeutiske ritualer. Det er viktig sier Dyregrov (2010), at voksne ikke overtar eller styrer disse ritualene, men at de kan tilrettelegge for dem og være til stede for barna, med respekt for deres handlinger. Spontanritualer fungerer som felles markeringer av tapet, sorgen og følelsene rundt dette. Men Dyregrov (2010) er også klar i sin tale om at det kan være en god ting å hjelpe ungdommene med å avslutte disse markeringene, både spontane ritualer og mer planlagte ritualer. Det kan være vanskelig å avslutte, og det kan være greit at noen voksne foreslår å avslutte markeringen, enten knyttet til begravelsen eller om en velger å lage et eget ritual som avslutning på den spontane markeringen. Ungdommene vil fort kunne oppleve som noe negativt mot den døde når man avslutter sørgemarkeringen, og dersom man er tydelig på at dette vil skje, og når, i forkant, kan det gjøre selve avslutningen lettere.⁶⁰

Helt til slutt i boka nevner Dyregrov (2010) rituelle markeringer på internett, og omtaler de som sider der man uttrykker reaksjoner, kommuniserer med hverandre og viser medfølelse. Sidene blir "rituelle nettplasser hvor kjente (og ukjente) gir uttrykk for medfølelse og samtidig markerer tilhørighet og sosialt fellesskap".⁶¹

Også Bugge og Røkholt (2009) tar for seg ungdoms hang til å lage "spontanaltere", der man tenner lys, legger ned hilsener, og samles i sorgen. De peker på viktigheten av det er voksne til stede som kan støtte og bistå i planlegging og gjennomføring av samlingene. Det er også

⁵⁷ Dyregrov 2010: 11

⁵⁸ Dyregrov 2010: 24

⁵⁹ Dyregrov 2010: 15

⁶⁰ Avsnittet er basert på Dyregrov 2010: 57-60

⁶¹ Dyregrov 2010: 60-61

viktig for de som ønsker å vite noe om ungdommenes reaksjoner og følelser, at de nettopp er til stede på disse samlingene. Da kan de lettere fange opp om noen trenger hjelp, støtte, eller korrigeringer på negative tanker rundt dødsfallet, særlig i forbindelse med spekulasjoner rundt dødsfall og dødsårsak, skyldfordeling og så videre.

Boka "Gråte min sang" (Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007) omhandler ulike ritualer som minnegudstjenester og samlinger etter større katastrofer. Forfatterne peker på at ritualer som minnegudstjenester, lystenning, spontanalte osv. kan gi en fornemmelse av mening for deltakerne, da de får oppleve nærhet og tilhørighet til andre, man står ikke helt alene. "Gjennom fellesskapets rituelle samhandling kan den enkelte oppleve seg som en del av en sammenheng"⁶².

2.2.4 Sorg som intens følelsesmessig prosess

Bugge og Røkholt (2009) understreker at ungdom sørger intenst. Dette skyldes blant annet at det kan være første gang de opplever så store tap, og dermed også deres første møte med så intense følelser som et dødsfall kan bringe med seg. De forstår kanskje ikke sine egne reaksjoner, noe som igjen gjør følelsene mer overveldende og skremmende. Da blir det viktig å få normalisert følelsene, få en forklaring på hva som foregår, og hvordan man kan forsøke å takle sine egne reaksjoner på en god måte.

Helle Maria Wolstad skriver i boka "Når krisen rammer" (2009) at ungdom lett har et stort engasjement når en av "deres egne" dør, også når denne ikke er en de kjente.⁶³ Dette kan være vanskelig for de rundt å forstå, mens for ungdommene er dette absolutt en helt ærlig og ekte reaksjon.

I boka "Continuing bonds. New understanding of Grief" (1996) skriver ulike artikkelforfattere om sitt syn på sorg i forhold til relasjoner. De peker blant annet på at det å minnes den døde blir viktig for mange sørgende, også for ungdom. Når fremtiden med den døde tapes, er det det som har vært som blir den bindende linken mellom avdøde og etterlatte.⁶⁴

⁶² Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007:42

⁶³ Wolstad 2009:8

⁶⁴ Normand, Silverman og Nickman 1996: 91

Silverman og Nickman (1996) skriver i sin konklusjon at det er normalt å opprettholde et bånd til den døde.⁶⁵ Spørsmålet er om en kan oppleve at dette båndet opprettholdes i så stor grad at en ikke får en utvikling i den relasjonen en har til avdøde. Hva betyr det at man opprettholder et bånd til den døde? Dette vil jeg komme tilbake til i oppgavens drøftingsdel (kapittel 4).

2.3 Ungdom og sorg på internett

Det er som nevnt gjort lite forskning på dette området, jfr. kapittel 1.6. Når det er skrevet om ungdom og sorgbearbeiding har hovedfokuset gjerne vært enten på hyppigheten av dette, eller på de positive sidene i forhold til komplisert sorg senere. Selv om det trekkes frem at minnesider er et sted der grensene for hva som er godtatt og ikke nok er noe flytende, og at det gir oss noen nye utfordringer både som kirke og som voksne omsorgspersoner i møte med ungdom generelt; er det er imidlertid sagt lite om hvordan vi skal håndtere disse.

I det følgende vil jeg gjøre rede for hovedtrekkene i de to viktigste artiklene som er skrevet om dette og som jeg introduserte i kapittel 1.6, Danbolts "Ungdom sørger på nettet" (2005) og Lerheims "Å sørge på internett. Kyrkja og dei virtuelle sorgpraksisane" (2011).

2.3.1 Omfang

Danbolt (2005) skriver at han har foretatt et Alta Vista-søk som ga 1.070 treff på "minneside" i Norge⁶⁶. I dag, 7 år senere, er antallet 3370 med søkemotoren Alta Vista, mens med Google får vi ca. 14.100 treff på "minneside" i Norge.⁶⁷ Dette er en markant stigning, og dersom vi tar med oss at mange av disse minnesidene ikke har navnet "minneside", men heller er Facebook-profiler eller blogger der dette ordet ikke forekommer, sier det oss noe om omfanget av dette fenomenet.

Lerheim (2011) gir først litt informasjon om minnesidene, hvor mange som finnes og hva de inneholder. Hun skriver at det per høsten 2009 finnes mellom femti og hundre norske minnesider eller minnegrupper på Facebook.⁶⁸ Det er vanskelig å skulle gi et tilsvarende tall

⁶⁵ Silverman og Nickman 1996:349

⁶⁶ Danbolt 2005: 11

⁶⁷ Søk foretatt 30.05.2012 på henholdsvis <http://no.altavista.com/> og <http://www.google.no>.

⁶⁸ Lerheim 2011: 161

for våren 2012, da disse sidene altså ikke ligger samlet under én kategori. Det finnes minnesider, minnegrupper, grupper som heter "R.I.P. *avdødes navn*", profiler som benyttes som minnesider og så videre, og det er umulig å få samlet disse under ett for å få et antall, da de kan hete mye forskjellig, og ikke dukke opp under slike enkle søk. Et søk på "minneside" gir 32 treff (per 28.03.12) på Facebook, og det er grunn til å tro at dette antallet hadde blitt mangedoblet om vi hadde klart å søke oss frem til de andre gruppene også. Flesteparten av sidene jeg har undersøkt i forbindelse med denne avhandlingen, har slett ikke ordet "minneside" i sin tittel, og dukker dermed heller ikke opp på disse søkene. Et søk på "til minne" gir for eksempel mange hundre treff, og sier noe om omfanget av denne trenden.⁶⁹ Skulle man tatt med alle profiler som er i bruk som minnesider i tillegg, er det grunn til å tro at antallet ville mangedobles. Mange av gruppene er dessuten skjult for offentligheten.

Lerheim (2011) trekker frem at sosiale nettsteder er en veldig naturlig arena for ungdommene å sørge på, fordi den avdøde gjerne har vært aktiv i dette "samfunnet" eller fellesskapet. På samme måte som man markerer sorg og savn på andre arenaer, som på skole, på arbeidsplassen, i hjemmet og så videre, blir det også naturlig å markere dette på sider som Facebookprofiler eller blogger.⁷⁰

Lerheim (2011) forteller videre om innholdet på minnesider på nett, og viser at man finner både markering av avdøde (som en slags digital gravstein) og deling av minner og at disse holdes levende av de etterlatte, samt markering av årstider for dødsfall og bursdager, og annonsering og drøfting av gravferden.⁷¹ Hun trekker også frem de ulike typer kommentarer som kommer på slike sider, at mange av disse er skrevet i du-form, og at de gjerne tar opp forestillinger om livet etter døden i form av kommentarer som "ta det pent der oppe" og "hils pappa".⁷² Som jeg vil komme tilbake til, er dette typisk også for kommentarene på de sidene jeg har fulgt (jfr. kapittel 3.8), og det vil også komme frem at hennes funn av hva nettsidene inneholder, stemmer godt overens med det bildet jeg har dannet meg av sidene.

Lerheim (2011) trekker også frem en funksjon på Facebook som jeg ikke var klar over, som er viktig å kjenne til. Når noen dør, kan man omgjøre personers Facebook-profiler til

⁶⁹ Facebooks søkemotor teller ikke antall treff, og viser kun noen få av gangen, men en kjapt overslag viser at det er snakk om et meget stort antall, mange hundre ulike grupper.

⁷⁰ Lerheim 2011: 162

⁷¹ Lerheim 2011: 162

⁷² Lerheim 2011: 163

minneprofiler. I motsetning til egne opprettede minnesider, vil disse minnesidene kun være åpne for de som allerede var "venner" med avdøde på Facebook før dødsfallet skjedde, og dermed hindre "sensasjonslystne kikkere".⁷³

2.3.2 *Aktivering og ritualisering*

Danbolt (2005) forteller om ungdommer som er intervjuet om sin bruk av minnesider. De opplever det som om nettsidene hjelper dem i sorgen, de gir dem noe konkret å drive med for å hedre avdødes minne og kanalisere sine følelser.⁷⁴ Danbolt (2005) skriver at dersom sidene åpner for større deltakelse ellers i avskjeden med de døde, er det grunn til å anta at sidene er nyttige og fungerer forløsende for ungdommens følelser.

Lerheim (2011) peker på at det er mange ulike måter å sørge på, og at sorgarbeid på internett bare er en del av en større sorg.⁷⁵ Også Danbolt (2005) skriver at sorg på internett kombineres "med deltakelse i begravelse og annen kontakt med foreldre, venner osv."⁷⁶ Han sammenlikner også minnesider på nett med spontanaltere, og mener at det ikke er noe ved minnesidene som tyder på at det skjer en forflytning av sørgerommet fra de mer tradisjonelle stedene til ulykkessteder og internett. Hvorvidt dette stemmer er noe av det jeg ønsket å undersøke i mine intervjuer, og jeg vil komme tilbake til dette i del 3.2.

Lerheim (2011) hevder videre at det kanskje er lettere å ta kontakt med de sørgende i første omgang når en kan gjøre det via internett, og at det deretter også blir lettere å ta kontakt ansikt til ansikt.⁷⁷

2.3.3 *Fellesskap*

Lerheim (2011) skriver at gjennom minnesider på nett dannes det nye fellesskap. Ulike grupper den avdøde tilhørte samles i sorgen og deler minner, og på denne måten dannes et nytt fellesskap, som holdes sammen av at de alle kjente og savner den døde.⁷⁸

⁷³ Lerheim 2011: 162

⁷⁴ Danbolt 2005: 12

⁷⁵ Lerheim 2011: 166

⁷⁶ Danbolt 2005: 13

⁷⁷ Lerheim 2011: 166

⁷⁸ Lerheim 2011: 167

Danbolt (2005) forteller om ungdommer som sier at de synes det er lettere å uttrykke følelsene skriftlig enn muntlig. Dessuten føler de det er lettere å møtes etterpå og snakke om det når de først har uttrykt seg skriftlig.⁷⁹ På denne måten kan også minnesidene på nett være med på å styrke de fellesskapene man har, ved å gi en slags innledning til samtale. Ungdommene Danbolt (2005) refererer til, understreker at det er svært viktig med foreldrenes åpenhet og delaktighet på minnesidene, og dette er noe av det jeg stiller spørsmålstegn ved. Ønsker ungdommene de voksnes nærvær på disse sidene? Og om de ønsker det, hvordan møter de voksne dette? Er de voksne til stede på sidene, eller er minnesidene blitt ungdommens område ene og alene? Dette vil jeg komme tilbake til i min presentasjon av det empiriske materialet (kapittel 3) og i drøftingen av dette (kapittel 4 og 5).

I et intervju med Adresseavisa 8. mars 2007 snakker psykolog Atle Dyregrov om minnesider på nett. Han hevder at de har en sosial funksjon, men at denne funksjonen har en tidsavgrenset betydning for alle utenom familien. Derfor mener han det er viktig at det å opprettholde en minneside ikke blir en livsoppgave for foreldre til avdøde eller andre, men at man kommer seg videre i sorgen. "Sorg er også noe du skal bevege deg videre fra", avslutter han intervjuet.⁸⁰

Marianne Torp Træthaug skrev i 2011 en mastergrad i diakoni om kirkens sorgarbeid og kulturelle fenomener blant ungdom⁸¹. Hun gjorde en undersøkelse blant ungdom på en konfirmantleir, om deres forhold til minnesider og bruken av denne.⁸²

Av de 23 ungdommene som Træthaug (2011) intervjuet som hadde brukt minnesider (brukt i betydningen skrevet på sidene), var det 8 som ikke kjente avdøde.⁸³ Det viser at det er en del som skriver som ikke egentlig er berørt av hendelsen, som ikke kjenner den siden er opprettet til minne om.

⁷⁹ Danbolt 2005: 12

⁸⁰ <http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article819123.ece>

⁸¹ *Ungdoms plass i sørgerommet: hvordan påvirkes sorgarbeid av kulturelle fenomen blant ungdom?* Træthaug 2011.

⁸² Selve undersøkelsen er dessverre ikke særlig godt belagt, noe Træthaug også selv påpeker. Deltakerne er ikke fordelt jevnt i forhold til alder (kun 8 av 84 spurte er i alderstrinnet 16-19, resten er 13-15 år). Allikevel synes jeg det er noen viktige poeng å hente ut fra hennes oppgave, og velger derfor å henvise til noe av denne.

⁸³ Træthaug 2011: 45

Træthaug (2011) trekker også frem det Bugge og Røkholt (2009) skriver om alenesorgen. En av informantene hennes forklarer at det ikke er like skummelt å uttrykke seg på minnesider (som å uttrykke dem verbalt), fordi "alle andre" der føler det samme.⁸⁴

Træthaug (2011) mener også at det kan virke som om minnesidene er med på å holde den avdøde til stede i denne verden for noen av de berørte, som en del av det "gamle" fellesskapet. Når hun spør ungdommene om hva de synes om å uttrykke sorgen sin på minnesider på nett, svarer de blant annet at det er viktig å holde minnet om avdøde i live, fordi det er det eneste man har igjen av han eller henne.

2.3.4 Problematisering

Danbolt (2005) trekker frem noen problematiske sider ved minnesider på nett, blant annet at sidene er både svært private og veldig offentlige på en gang, og det kan være vanskelig å skille mellom dette. I tillegg kan sidene fort tiltrekke seg ensomme, fellesskapssøkende mennesker, som kan ha ulike motiver, og de kan dessuten gi en smitteeffekt der de utløser sorg fra lesernes tidligere tap.

Et annet problem Danbolt (2005) påpeker er spørsmålet om når slike minnesider skal avsluttes. Skal man sette en dato der siden lukkes, eller skal den få være oppe i årevis etter dødsfallet så lenge ungdommene bruker den? Er det slik at ungdommene "henger seg fast" i sorgen når disse sidene hele tiden er i nærheten, eller hjelper de dem til å få ord på ting før det setter seg fast og blir vanskelig? Dette vil jeg også komme tilbake til i kapittel 4.

I tillegg peker Lerheim (2011) på et fenomen som jeg nå kun nevner kort i denne avhandlingen, men som nok er viktig å være oppmerksom på. Dette gjelder de som bruker minnesider på nett for å få oppmerksomhet. Omtanken og oppmerksomheten en får når en sørger på nettet, er ofte veldig stor, og dette kan lokke til seg mennesker som søker mer oppmerksomhet.⁸⁵ En kan også oppleve at det blir en "kamp" om å være den første til å fortelle om dødsfall og ulykker. På denne måten kan man både oppleve å spre rykter som viser seg å ikke være sanne, og også å spre nyhetene før de nærmeste er varslet.

⁸⁴ Træthaug 2011: 22

⁸⁵ Lerheim 2011: 163

En av utfordringene med internettets tilgjengelighet, er at det også blir veldig lett å spre informasjon om dødsfall. Lerheim (2011) trekker frem en artikkel fra Aftenposten i oktober 2010 der det skrives om ungdom og nettsorg. I en kommentar til denne artikkelen forteller en kvinne at hun og familien fikk høre om hennes datters død via sosiale medier, før de selv rakk å få dødsbudskapet fra de offisielle kanalene.⁸⁶ Dette vil jeg komme nærmere inn på under framleggingen av mine intervjuer (se kapittel 3), der dette også dukker opp som et problem.

2.3.5 Kirkens rolle i møte med ungdom og sorg

I sin konklusjon er Lerheim (2011) jevnt over positiv til minnesider på nett. Hun skriver at det er "grunn til å hevde at nettsorga er meiningsskapande for ungdommen det gjeld, og at ho kan være ein ressurs for ungdommen sjølv i notid og framtid. Kyrkja bør vere varsamt, men tydeleg til stades i samband med dette."⁸⁷ Dette begrunner hun med at kirken er kalt til å være til stede som medvandrere i sorgen, der menneskene er.

Lerheim (2011) stiller flere viktige spørsmål rundt kirkens rolle i forhold til minnesider. Hvordan skal man forholde seg til disse? Skal man ubedt melde seg inn på en side? Grensen mellom de private og de arbeidsrelaterte rollene våre endres på nett.⁸⁸ Vi må tenke gjennom når vi er der som privatpersoner, og når vi er der som kirkelig ansatte. Og hvordan skal vi egentlig reagere når vi er inne på minnesidene? Er det i orden at man kommenterer det som står der inne, eller sender sine kondolanser? Bør man vente på invitasjon til gruppen? Og hva da med åpne minnesider?

Lerheim (2011) stiller også spørsmål til hva man skal gjøre om man ser at noen av deltakerne på disse sidene ikke vet sitt eget beste i forhold til hvordan de utleverer seg selv og sine tanker.⁸⁹ Alt dette er spørsmål som det lønner seg å ha reflektert over på forhånd. Jeg vil komme tilbake til dette i mine intervjuer med brukerne av minnesidene, da jeg blant annet spurte de om hvordan de ville oppfatte en prests tilstedeværelse på en minneside, og i drøftingsdelen, der jeg vil komme med noen refleksjoner rundt dette.

⁸⁶ Lerheim 2011: 164-165

⁸⁷ Lerheim 2011: 171

⁸⁸ Lerheim 2011: 160

⁸⁹ Lerheim 2011: 170

II ANALYSE AV DET EMPIRISKE MATERIALET

I denne delen av oppgaven vil jeg legge frem mine funn fra minnesidene på nett, samt fra intervjuene med brukerne av disse.

3. BRUK AV MINNESIDER PÅ NETT

I det forrige kapittelet så jeg på ulike teorier om sorg og ungdoms sorg. I dette kapittelet vil jeg fokusere på problemstillingens første ledd: "Hva kjennetegner ungdoms praksis med spontane minnesider på internett etter dødsfall?". Hva er det vi faktisk kan se på nettsidene? Hva kan de si oss om denne måten å sørge på? Ut fra disse spørsmålene har jeg kommet frem til noen kjennetegn ved minnesider på nett som jeg ønsker å gjøre rede for. Samtidig vil jeg presentere noe av det som kom fram i mine intervjuer med ungdom som har brukt minnesider på nett, for å forsøke å få større forståelse for hva ungdommene selv tenker om den praksis de utøver, og nyansere mitt empiriske materiale. Dette vil kunne gi meg en pekepinn på hvorvidt jeg tolker situasjonen riktig, eller om de slett ikke legger det samme som meg i det de gjør og sier. Alle navnene i denne avhandlingen er som nevnt fiktive, også fra intervjuene.

Det vil så klart være noen utfordringer med et slikt prosjekt. Den største er kanskje at jeg ikke kjenner alle de som skriver disse tingene. Jeg vet ikke noe om hva de legger til grunn for det, hvilke tanker som ligger bak. Denne oppgaven vil heller ikke forsøke å gi noe svar på dette. Jeg ønsker derimot å se på hva som faktisk foreligger på minnesidene, hva slags inntrykk det gir meg av denne måten å sørge på. Er det noe der som virker problematisk, som jeg tenker er viktig for kirken å være klar over i møte med disse sørgende ungdommene? Er det noe der som gjør at jeg reagerer, som jeg stiller spørsmålstegn ved? Hvilke eventuelle varsellamper tennes, og hvorfor? Jeg tror at særlig disse potensielt problematiske tendensene som er blant kjennetegnene på minnesider på nett kan være viktige å ta med seg før en skal si noe om kirkens rolle i dette, da det vil legge viktige premisser for vårt møte med ungdommene som sørger. Jeg vil derfor i dette kapittelet legge frem en del kjennetegn, før jeg i kapittel 4 vil vurdere disse ut fra teorien i kapittel 2.

I arbeidet med minnesidene har jeg altså sett mange ulike tendenser, og det er et stort materiale å favne om. Jeg har måttet gjøre en vurdering av hvordan jeg skulle gripe dette an og skape et system i det, og har valgt å gjøre dette ved å formulere de tendensene jeg ser som mest fremtredende i overskriftene i de følgende underkapitlene. Om en holder sammen

momentene i overskriftene fra kapittel 3.2 til 3.10 gir dette samlet et bilde av hva som kjennetegner ungdoms praksis med minnesider på nett, hva som skjer på minnesidene. Hvert av kapitlene vil utdype ett av disse momentene. I avhandlingens kapittel 4 vil jeg så drøfte de ulike tendensene; før jeg i den siste delen om kirkens rolle vil se på hvordan de eventuelt problematiske tendensene jeg har presentert kan møtes av kirken.

I tillegg til disse grepene har jeg også gjort et utvalg av eksempler jeg kommer med. Enkelte steder i oppgaven vil jeg presentere kun ett sitat fra minnesidene eller intervjuene som eksempel på det jeg omtaler. Noen av minnesidene vil også bare være sitert en enkelt gang. Dette skyldes at jeg har lagt vekt på å presentere særlig sentrale og representative eksempler, men fenomenene jeg kommenterer er svært utbredt, og de gjenspeiler mange lignende funn gjort på de ulike minnesidene og i intervjuene.

3.1 Presentasjon av minnesidene og informantene

Før jeg presenterer mine funn fra minnesider og intervjuer, vil jeg kort presentere de sidene jeg har fulgt, og mine informanter.

Mona døde etter komplikasjoner ved en i utgangspunktet ikke livstruende sykdom i juni 2006 da hun var 16 år, og i 2012 er minnesiden hennes fortsatt i bruk. Ikke like hyppig, men omtrent en gang i måneden legges det igjen en kommentar om savn, om opplevelser ungdommene skulle ønske de kunne delt med henne, om fremtiden som aldri kom. Også Monas mor (som er den som opprettet minnegruppen) er inne og skriver med jevne mellomrom, og forteller åpent om savnet etter datteren.

Andreas døde i en motorsykkelykke i juli 2009, 17 år gammel. Det ble holdt flere minnestunder i dagene som fulgte, både spontane minnestunder arrangert av hans venner, og mer planlagte minnestunder i regi av diverse organisasjoner. Profilen hans på Facebook ble først brukt som minneside, men da denne etter hvert ble slettet ble det opprettet en minneside på Facebook som fortsatt er i bruk i dag, tre år etter ulykken. Riktignok ikke så hyppig som Monas side, men med pauser på opptil flere måneder, er det allikevel ungdom innom som skriver hilsener til Andreas og forteller hvor mye de savner han. De forteller om besøk på grava, og om minner de har. Særlig på spesielle dager som årsdagen for ulykken og fødselsdagen hans, er det mye aktivitet på siden.

Tvillingene Magnus og Harald omkom i en bilulykke januar 2009, da de var 19 år gamle. Også deres minneside er fortsatt i bruk, stort sett et par ganger i måneden. Guttenes mor er blant dem som er oftest inne og skriver i gruppen.

20 år gamle Stian ble knivstukket og drept i oktober 2010, mens han var på fest. På Facebook-profilen hans, som nå benyttes som minneside, skrives det fortsatt kommentarer flere ganger i måneden. Det er også opprettet en egen minnegruppe for han på Facebook, denne får nye kommentarer omtrent en gang i måneden.

Tina tok livet sitt i juli 2009, 19 år gammel. Hun ble funnet av venner. Minnesiden hennes på Facebook er fortsatt i bruk, og får nye kommentarer omtrent et par ganger i måneden, samt på merkedager.

Sofie på 22 år mistet sin nyfødte sønn Kenneth i februar 2011. Hun hadde blogget om svangerskapet, og blogget senere om sorgen og savnet etter sønnen. Hun oppdaterer fortsatt bloggen jevnlig, og skriver stadig om sin døde sønn. Hun får også fortsatt støttende kommentarer på dette.

Amad omkom i en husbrann i januar 2011, 20 år gammel. Brannen startet antakeligvis som følge av tørrkoking av en kjele. Hans profil på Facebook benyttes som minneside, og er i bruk flere ganger i måneden.

17 år gamle Jonas druknet i en innsjø i juni 2011, og er det seneste av dødsfallene jeg har fulgt. Hans minneside er også i bruk 1-2 ganger i måneden.⁹⁰

Kristine var 21 år da hun omkom i en bilulykke i juni 2008, da en lastebil i motgående kjørefelt fikk sleng på hengeren, som kom over i feil kjørebane og kolliderte med hennes bil. Det er opprettet en minneside for henne, som fortsatt er i bruk i dag, omtrent en gang i måneden er noen inne og kommenterer, i tillegg til på høytidsdager og merkedager.

⁹⁰ Her er det opprettet en egen minnegruppe. Avdødes profil på Facebook er ikke åpen for ukjente, men det er grunn til å tenke seg at det er mer aktivitet på profilen, da det er ganske uvanlig at en minneside har så liten aktivitet så kort etter dødsfallet.

Søstrene Merete og Susanne omkom i en bilulykke i mai 2008, da bilen de satt i traff et tre. De var henholdsvis 16 og 18. Også Susannes kjæreste omkom. Det ble opprettet minneside for de to jentene på Facebook, i tillegg til at profilene deres ble holdt åpne for deres venner slik at de kunne skrive der.⁹¹ I perioder kan det gå måneder mellom hver gang noen skriver på minnesiden, mens andre ganger kommenteres det hyppigere.

De intervjuede er Maren på 17 år, Sara på 18 år, Synne på 21 år og Thomas på 25 år. Maren var 15 år da Andreas omkom. De var barndomsvenner og mye sammen da de var mindre, og gikk i klasse med søsteren hennes. I tillegg kommer hun fra et lite sted der alle kjenner alle, og de to gikk på samme barne- og ungdomsskole. Hun kjente han ikke så godt, selv om hun alltid hilste på han når hun traff han; så hun har ikke brukt sidene veldig mye selv, men oppgir at hun er innom sidene en gang i blant for å minnes Andreas og tenke over det som har hendt. Hun kjente også til Stian, men kjente han ikke godt nok til at hun syntes det var naturlig å skrive noe på minnesiden hans. Imidlertid forteller hun at hun ble medlem av minnegruppen hans, for å vise sin støtte.

Sara var god venninne av Andreas. Hun var 16 år da han omkom. Hun har brukt både minnesiden hans på Facebook og Facebook-profilen hans ganske hyppig, særlig i den første tiden etter dødsfallet. Nå er det imidlertid lenger mellom hver gang hun er inne på sidene hans, hun anslår at det er omtrent et halvt år siden hun var der inne. Gruppen er nå blitt sperret slik at den kun er for inviterte, og hun oppgir at hun tror ikke hun er medlem i minnegruppen lenger. Sara forteller at hun har brukt sidene mest da hun har hatt vanskelige perioder selv, eller når hun har tenkt ekstra mye på Andreas. Da har hun vært inne for å se hva andre skriver, eller for å få utløp for sine egne tanker.

Synne var venninne med Merete, og var 16 år da hun omkom. Hun kjente også storesøsteren hennes, og forteller at også hun er fra et sted der "alle kjenner alle", så alle de tre omkomne var folk hun kjente til. I den første tiden etter dødsfallet brukte hun minnesiden daglig, både til å skrive selv og til å lese hva andre skrev. Nå forteller hun imidlertid at hun er mye sjeldnere inne på siden, hun er der omtrent en gang i måneden.

⁹¹ Disse profilene er ikke åpne for folk som ikke kjente jentene, og jeg kommer derfor ikke inn på de. Av den grunn kan jeg heller ikke uttale meg om bruken av disse. Videre i avhandlingen er det altså kun jentenes minneside som er kommentert.

Thomas var 21 år da Kristine, som var en av hans aller beste venninner, omkom i bilulykken. Thomas og Kristine hadde gått i klasse sammen i to år, de stod hverandre veldig nær, og hadde mye kontakt. Han har skrevet to ganger på minnesiden hennes, og forteller at det begynner å bli en stund siden nå. Allikevel er han stadig vekk inne på minnesiden. Han forteller at han får beskjed via Facebook når noen andre skriver på siden, og da pleier han å gå inn og se hva det står. Selv om han ikke har skrevet så mye på siden selv, er han altså jevnlig inne og leser, og han opplyser at det heller ikke er lenge siden han gjorde det sist.

Etter denne innledningen, vil jeg nå først gjengi litt av det jeg fikk vite i intervjuene, for å forsøke å tegne noen konturer av settingen for bruk av minnesider, før jeg deretter trekker fram noen av mine funn fra de minnesidene jeg nå har presentert, og hva ungdommene selv hadde å si om disse tingene.⁹²

3.2 Ungdom sørger på nettet – og kun der?

Det første jeg gjorde, var å be informantene fortelle litt rundt dødsfallet, og omstendighetene rundt. Jeg ønsket blant annet å finne ut om disse minnesidene ble eneste form for sorgarbeid som ungdommene deltok i, eller om det også fantes for eksempel minnestunder eller sorgsamlinger, og om de deltok i begravelsen. Dette var for å få et bilde på om de hadde andre kanaler der de fikk snakket med noen om det som hadde skjedd enn bare internettet, siden jeg i teorimaterialet mitt leste om hvor viktig det var at man deltok i sorgmarkeringer, og snakket om sorgen. Dette tenker jeg har avgjørende betydning for hvordan man tenker videre om minnesider, og hvilke eventuelle støttetiltak som trengs.

Maren forteller etter dødsulykken til Andreas:

"Ja, det var en minnestund dagen etter dødsfallet. Jeg var på den sammen med noen venner, og jeg tror jeg aldri har sett så mange mennesker på en minnestund i nærmiljøet før. Det var nesten som 17 mai. Utrolig mange mennesker. Jeg snakket ikke med noen andre enn venner og familie, med tanke på at jeg ikke var direkte berørt av denne hendelsen. Hadde det vært en av mine nærmeste, hadde jeg nok snakket med noen. Det var muligheter for kriseteam og snakke med prester her, men jeg hadde ikke så stor nytte for det. Jeg var ikke i begravelsen

⁹² Videre i oppgaven er det gjort et formateringsmessig skille mellom sitater fra intervjuene og fra minnesidene. Sitater fra intervjuene står i anførselstegn og kursiv, mens sitater fra minnesidene kun er markert med anførselstegn. Dette for å gjøre det lettere for leseren å skille de to ulike kildene fra hverandre.

*selv, fordi jeg hadde ikke mulighet. Jeg hadde nok dratt dit om jeg kunne, men jeg dro opp til graven noen dager senere, la ned blomster og tente lys."*⁹³

Sara, som var nær venn av Andreas, skriver:

"Det var flere minnestunder etter dødsfallet. Ungdomssenteret (bygdas ene bedehus) var åpent så vi kunne gå der og tenne lys og sitte sammen å prate om det, det samme hadde ungdomsstedet "Huset". Det ble også tent lys og satt opp bilde av Andreas i sentrum av Bergøy⁹⁴. Der det også var minnestund hvor veldig mange kom for å være sammen. Ellers så var vi også sammen en del på stranda og ellers, bare for å kunne gå gjennom dette sammen.

Jeg var med på alle disse møtene, og jeg var også i begravelsen. Men jeg snakket ikke med noen profesjonelle om ulykken, fordi alle var veldig flinke til å prate med hverandre. Så det var veldig positivt."

Hun forteller videre at hun valgte å skrive på minnesidene fordi hun trengte å få ut tankene sine, og fordi hun hadde ting hun følte hun måtte si han:

"Ellers så har jeg vært innom fordi jeg har tenkt på han, og når man ikke får dratt opp på grava er sånne sider ett godt alternativ, både fordi man kan se litt at andre også savner han, men også fordi man kan kjenne litt på den tryggheten på at han ikke er helt borte."

Også når Kristine døde var det minnestund kort etter dødsfallet, og det var også en liten minnestund med syning for de nærmeste berørte en liten time før selve begravelsen. Thomas forteller at han ikke var til stede på minnestunden som ble arrangert etter dødsfallet, men at han var i begravelsen, og på syningen. Han snakket ikke med så mange andre enn venner og kjente om dødsfallet, men forteller at flere prester var tilgjengelig i forbindelse med begravelsen. Det ble ikke opprettet noe kriseteam i forbindelse med ulykken. Ulykken skjedde i starten av sommerferien, og da de kom tilbake på høsten ble det holdt en markering på skolen, og da hadde han kontakt med en av studentprestene.

Synne forteller at det var flere minnestunder også etter bilulykken til de tre ungdommene. Det var en minnestund på ulykkesstedet, ungdomsklubben ble holdt åpen kvelden dødsfallet

⁹³ Jeg er klar over at sitatene fra intervjuene inneholder mange skrivefeil og grammatiske feil, men da disse er gjort skriftlig, vil jeg ikke korrigere dette, for å ikke forringe kildene mine.

⁹⁴ Også stedsnavn er endret i denne oppgaven.

skjedde, og prester og ungdomsarbeidere var til stede. Hun var også med i begravelsen. Hun snakket mest med foreldrene sine og venner, men forteller at hun også snakket med sine konfirmasjonsledere, som hun hadde god kontakt med, samt en lærer på skolen.

3.3 Ungdom sørger på nettet – for der har de rom for sorgen⁹⁵

Sara forteller at hun bruker minnesiden til Andreas fordi det er lettere å komme dit enn til graven hans. Der kan hun også se at hun ikke er alene, at de er flere som savner han.

Synne forklarer hvorfor hun valgte å skrive på minnesidene: *"Det var deilig å få gi uttrykk for de håpløse følelsene i et "rom" der flere andre følte det samme."*

3.4 Ungdom sørger på nettet – lenge!

Ungdom sørger, og de sørger lenge. Nettsidene jeg har valgt å henvise til i denne avhandlingen har vært i bruk en viss tid, minimum ett år, for at jeg skal kunne ha nok materiale til å uttale meg om tendenser i utviklingen, og som det foregående viser, har flere av sidene jeg har vært inne på, vært i bruk i adskillige år.

Tendensen jeg har sett på minnesidene jeg har vært innom, har vært at de er svært aktivt i bruk i de første dagene og ukene etter dødsfallet, mens det så blir litt mindre aktivitet på sidene. Imidlertid tas de gjerne opp igjen på minnesdager for dødsfallet, for begravelsen, for hendelser i livet til venner og familie, og på årsdager for avdødes fødselsdag og så videre.

På toårsdagen for Tinas dødsfall skriver for eksempel ei venninne: "To år uten deg har vært altfor lenge! Savner deg, og er fortsatt så glad i deg prinsessa!!♥"

Julaften er Kathrine en av flere som skriver på sida til Kristine: "Vakkre, goe Kristine ♥"

Jeg stilte spørsmål til informantene mine om hva de tenker om minnesider, om de føler at de er til hjelp i sorgen, kontra det å stadig minne dem på sorgen. Jeg ønsket å finne ut nettopp hvorvidt det å stadig være inne på slike sider var til hindring for å gå videre i sorgprosessen.

⁹⁵ Dette er en tendens ved minnesidene der jeg har lite empiri, men jeg synes dette er et viktig tema, som jeg ønsker å vie oppmerksomhet. Jeg vil komme nærmere inn på dette i drøftingsdelen.

Maren svarte følgende:

"Jeg føler jo på sorgen, og alt det triste. Man får mange tanker, både positive som gode minner og de triste og det urettferdige. Jeg tror at de kan hjelpe litt i sorgen. Om man ikke hadde hatt minnesidene til å bli "påminnet" dødsfallet, hadde sorgen vært der uansett. Det blir man ikke kvitt, og da er det greit å huske på at det er mange flere som er sammen i sorgen."

Hun forteller også senere i intervjuet at hun synes det er bra med slike minnesider fordi man kan skrive ned tanker og følelser til personer som vet hvordan hun føler det, og gjentar at det er en fin måte å vise at man bryr seg på. Dette forteller hun også da jeg spør hvorfor hun valgte å skrive på minnesidene:

"Jeg valgte å skrive på minnesidene fordi jeg synes det er fint å vise at man bryr seg, og tenker på personene som har blitt rammet av dødsfallet. (...) Det er koselig å dele med andre."

Sara forteller at for henne er minnesidene både et sted for sorgen, men også et sted for minnene:

"Det kan være både vondt og godt å være på slike sider. Vondt fordi mange av minnene kommer tilbake og tankene rundt ulykken å sånt også kommer tilbake. Men litt godt også fordi det er mange gode minner, og fordi man kan se at det er ikke bare jeg som har det sånn."

At hun nå ikke er så ofte inne på minnesiden lenger, forklarer hun slik:

"Det er litt sånn som alltid, at livet går videre og at man bare er innom de gangene tanken om han dukker opp."

Når jeg spør Thomas hvordan han føler nettsidene påvirker sorgen, svarer han at i begynnelsen, når han følte på et veldig sterkt savn, ble det å skrive og lese det andre skrev en slags hjelp til å leve med savnet. Nå når det er gått en stund siden dødsfallet, ser han på siden som en hjelp til å "friske opp" i de gode minnene etter venninnen.

Synne er også tydelig på at hun føler minnesidene hjelper henne i sorgen. Hun forklarer: *"For det meste blir sorgen i dag lettere ved å skrive, i alle fall ikke verre."*

Jeg ønsket også å høre hva ungdommene selv følte om å eventuelt avslutte minnesidene etter en viss tid. Svarene bar preg av at minnesidene er gode å ha, men at det ikke er slik at det ville blitt helt krise hvis de forsvant.

Thomas svarte:

"Siden jeg ikke bruker sida veldig ofte så hadde det vel ikke vært krise, men jeg tipper jeg hadde savnet den i situasjoner der jeg ville skrevet der (eks. jul, bursdag osv...). Samtidig vet jeg ikke om det er grunn til å holde ei slik side gående. Jeg tror det å skrive på en slik side handler like mye om et behov for å vise at man bryr seg, som det man skriver der."

Også Sara er klar på at det ville vært et savn om siden forsvant, og forteller at da ville hun nok føle at folk hadde glemt Andreas litt mer.

Maren gir også uttrykk for denne dobbeltheten i forhold til sidene:

"Så klart blir de (døde) jo aldri glemt uansett hva, men hvis den avdøde for eksempel har en facebook profil, og den blir slettet, blir det jo litt mer virkelig på en måte... Du har jo allerede mistet personen, men jeg tror også det handler litt om at flere står sammen, viser at dem bryr seg og kan snakke om følelsene sine offentlig. Jeg tror egentlig at det hadde gått greit om sidene ikke hadde vært der, fordi på nettet burde man være veldig forsiktig med hva man legger ut, og det er jo veldig personlig, så det kan være greit å bare snakke med noen om det. Det er nok veldig varierende om hva man føler om det. Det har jo både negative og positive sider med disse minnesidene."

Synne har allerede gjort seg noen tanker rundt dette med at minnesidene blir værende på nettet:

"Det er rart å gå inn på en død persons profil og se bilder, statuser, informasjon om denne personen fra før hun døde. Innlegg er fortsatt datert til 2008. Hun vil i mitt hode aldri være eller se eldre ut enn 16 år mens vi andre får kjørekort, begynner studere, man vil etterhvert forlove seg, gifte seg, stifte familie. Dette er ikke tilfelle for jentene, profilene står helt stille, og det tror jeg er grunnen til at jeg og andre heller bruker minnesidene til å minnes jentene enn å gjøre det på profilene deres. Selv om jeg synes det både er positivt og negativt at profilene er der, så heller jeg nok mere mot den positive siden av det sånn at jeg fortsatt kan ta meg tid til å tenke og minnes Merete. Om profilen forsvant ville det vært ok, så lenge minnesiden fikk bli."

Jeg spør henne hva hun ville følt om også minnesiden forsvant, og hun svarer:

"Jeg liker tanken over en minneside, men det er selvfølgelig vanskelig aspekter ved en slik side også; fremmede som er nysgjerrige (hundrevis av personer som spurte hvordan jentene døde), de som har sine egne meninger og bruker minnesiden et forum for debatt og det mister litt sitt personlige preg ved at dette er åpent for alle, men dette er jo blitt en del av vårt/dagens teknologiske samfunn. Det gode er at man har et felles sted å dele tanker og følelser, gratulerer med det som ville vært bursdagen til den avdøde, dele sin savn og gi uttrykk for den selv flere år etter ulykken. Enn så lenge når det ikke er et alternativ for en minneside så er vel dette noe jeg føler er fint og nødvendig."

3.5 Ungdom sørger på nettet – i fellesskap

Sara forteller om minnesidene at selv om det kan være vondt å være inne på sidene fordi det bringer mange minner og tanker, er det også godt. Godt fordi det er mange gode minner, og fordi man på disse sidene kan se at det ikke bare er en selv som føler det på denne måten. *"Så blir det perioder hvor man selv er litt nedfor og tenker ekstra mye på det, så da er det greit å gå inn der å se at man ikke er alene (...)"*

Denne fellesskapstanken kommer kanskje ikke så tydelig frem i det som skrives på minnesidene, men i intervjuene mine ble dette veldig tydelig. En kan også se det indirekte på minnesidene fordi når noen skriver om hvordan de har det, får de ofte støttende kommentarer fra andre. Når Åshild skriver på minnesiden til Tina: "I mine tanker alltid lille venn. Savner deg veldig, en spesiell dag i dag."⁹⁶, får hun i løpet av noen få timer fire kommentarer til sitt innlegg, både uttrykk for omtanke og medfølelse, og enkle hjerter (♥) fra andre som er inne på siden.

På minnesiden til Magnus og Harald som omkom i bilulykke, kan man også se at de sørgende trøster hverandre. Karina skriver til moren til guttene: "Tenker så ofte på dg Sonia ♥ ♥" Når Alex skriver at han savner guttene, får han i løpet av de neste timene mange støttende kommentarer. Rita skriver blant annet: "Det gjør jeg å lille venn", hvorpå Alex svarer: "Bra jeg ikke er alene :)"⁹⁷ (...)"

⁹⁶ Heller ikke sitatene fra minnesidene er korrigerert med tanke på skrivefeil og grammatiske feil.

⁹⁷ :) er et smilefjes.

Jeg spurte informantene mine om hvorfor de skrev på minnesidene. Thomas forteller:

"Jeg vet ikke om jeg har en veldig gjennomtenkt grunn til å skrive på minnesiden, men jeg hadde nok en følelse av at jeg måtte, samtidig som jeg hadde et ønske om det selv. Når samtlige andre venner skriver noe der, virker det litt rart at en av de nærmeste vennene ikke gjør det, i tillegg til at jeg ville vise utad at jeg brydde meg og at dødsfallet gjorde noe med meg."

Det er noe av det samme Maren gir uttrykk for, hun forteller at hun valgte å skrive på minnesidene fordi det er fint å vise at man bryr seg, og at man tenker på personene som er blitt rammet av dødsfallet.

Også Sara forteller at hun liker at på minnesidene kan hun *"se at det er ikke bare jeg som har det sånn"*. I tillegg forteller hun at det å skrive ting på nettet, kan være en start for videre samtale:

"Jeg snakket litt med noen av de som kommenterte der om ulykken i etterkant. Det er vel kanskje enda en grunn til at folk skriver der, for å få igang samtalen om dette emnet som mange ikke tørr å bringe på banen ellers fordi det er så sårt. (...) Jeg tror for min egen del at jeg skrev det fordi jeg måtte få det ut en eller annen plass, for å lette litt på ting. men det var jo også godt når noen la merke til det jeg skrev og ville snakke med meg om det"

3.6 Ungdom sørger på nettet – for ukjente

Det er ikke sjelden at en på disse minnesidene kan lese kommentarer som "jeg kjente deg ikke, men...". Ungdom røres av sorgen, røres av hendelsene, og de uttrykker sin medfølelse på nettet, og ofte også sin egen sorg over denne ukjente. Denne sorgen kan også, i følge kommentarene, være veldig sterk selv om de ikke er direkte berørt.

På minnesiden til Jonas, som druknet i juni 2011, skriver ei jente: "hvil i fred, jeg kjente deg ikke men syntes at det er så utrolig trist og urettferdig at du måtte forlate jorda! Livet er urettferdig noenganger.. (...)"⁹⁸

⁹⁸ Jeg har valgt å utelate datering på disse sitatene, av hensyn til anonymisering av informantene.

På minnesiden til Susanne og Merete som omkom i bilulykke, har Laila skrevet: "Hvil i fred ♥ Kjente dere ikke, men det som har skjedd har gått dypt inn på meg! Kondolerer til familie og venner.. RIP ♥"

Mari skriver på bloggen til Sofie: "Kondolerer masse! Dette var helt fryktelig å høre! Selv om jeg ikke kjenner deg så føler jeg en STOR sorg på dine vegne. Off, jeg har faktisk ikke ord! Håper det går bra med deg! Hvil i fred lille vakre Kenneth ♥" (13. februar 2011)

Jeg spurte i intervjuene mine om ungdommene hadde skrevet på minnesidene til noen de ikke kjente. Maren forteller at hun har brukt en minneside for en hun ikke kjenner noe særlig, men uten å skrive på den. Hun forklarer det slik:

"Jeg skreiv ikke på veggen fordi jeg følte ikke at jeg kjent han så godt, men jeg var medlem for å vise at jeg bryr meg."

Selv om hun ikke skrev på siden, ble hun medlem, for på den måten å vise sin medfølelse. Hun sier også at hun ser det som en støtte for nærmeste familie, at de ser at så mange, både familie, venner, kjente og ukjente, bryr seg om det som har hendt.

Thomas tror ikke han har kommentert på minnesiden til noen han ikke har kjent. Han forklarer det med at han *"kjenner ikke noen så nærme at det har vært aktuelt"*. For han virker det altså som et kriterium for å skrive på nettsiden at han kjente vedkommende i en viss grad i alle fall. Som mine sitater fra nettsidene viser, er det slett ikke alle som setter denne avgrensningen.

3.7 Ungdom sørger på nettet – uten filter

Det kan virke som om ungdommene sørger "uten filter" – alt kan skrives, både det som er rått og direkte fra hjertet, og det som er ganske ukonvensjonelt. Dette gjenspeiler seg blant annet i kommentarer som "Jeg vet ikke hvordan jeg skal klare meg uten deg" og "vi sees snart igjen, jeg lover". Sorgen virker så intens, så dyp, og man kan undre seg på hva som ligger bak disse utsagnene. Er det bare ord, er det dyptstikkende følelser, eller er det til og med et rop om hjelp?

På minnesiden etter Stian, som ble knivstukket, skriver en kamerat "savner deg så syyyykt mye kompis see you soon kompis ♥ lover ♥".

På denne siden stod det også "i dag skal vi ut og røyke hasj til minne om deg". Dette utsagnet ble senere fjernet, men lå ute en god stund.⁹⁹

På minnesiden til Amad, som døde i husbrannen, skriver Hanne: "(...) tenker på deg hver dag, og hver dag er hard. (...) ♥ vi ses snart igjen ♥ ta vare på deg selv ♥"

Sabrin skriver på den samme siden: "(...) Tenker masse på deg!! Inshallah vi sees snart igjen Hama ♥"

Marita skriver også: "(...) jeg vil ikke innse at du er borte fra oss Amad :(¹⁰⁰ kommer aldri til å slutte å savne deg gullet! Vi ses snart igjen, og den dagen kommer til å bli den beste! Kom tilbake til oss! ♥ :("

På minnesiden til Andreas, gir Stine uttrykk for stor fortvilelse: "Jeg savner deg Andreas! Kunne virkelig trengt deg nå. De kloke ordene du gav meg, samtalene som alltid fikk håpet tilbake, eller bare lysnet opp ting. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre lengre! Jeg er litt sånn hjelpsløs akkurat nå. Jeg trenger din utstrakte hånd! Selv om det snart er ett år siden du gikk bort, er det fortsatt helt uvirkelig! (...)"

Dette virker som uttrykk for ganske tøffe følelser, og i utgangspunktet ser det ikke ut som om noen har fulgt opp ungdommene videre ut fra det som er sagt, det er ingen kommentarer til dette som tyder på at man er bekymret, istedenfor kan man finne venner som kommenterer med et ♥, som uttrykk for medfølelse eller omsorg.

Dette med å skrive uten filter eller grenser for seg selv, har vært et tema som jeg har lurt mye på, og som jeg var spent på hva intervjuene ville gi meg av forklaring på. Hva legger ungdommene i det de skriver? Et av spørsmålene jeg stilte var "Ofte skriver folk 'vi sees snart igjen' osv. Hva tenker du om dette, har du skrevet det? Var det noen som snakket med deg om

⁹⁹ Jeg har allikevel valgt å ta med dette eksempelet, da jeg synes det er et interessant eksempel. Sitatet er kommentert i kapittel 4.5.

¹⁰⁰ :(er et gråtende ansikt.

det isåfall, og spurte hva du mente med det?". Jeg ønsket med dette å forsøke å forstå hva ungdommene tenker om slike utsagn, som for meg innimellom oppfattes som et mulig varsel om selvmordstanker. Derfor var det overraskende at Maren ikke tenkte slik i det hele tatt, og heller svarte meg på om de kom til å sees igjen i et "etterliv":

"Jeg synes ikke at det gjør noe. Alle skal få lov til å tro forskjellig, og jeg tror at man møtes igjen til slutt. Om det er i himmelen eller hvor det er, vet jeg ikke, men jeg har også et håp i meg om å møte personene jeg har mistet igjen. (...) Jeg tror de fleste skjønner hva de mener med det, og respekterer at den personen som sier det, tror at de møtes igjen."

Det virker altså på henne som at "Vi sees igjen" handler mer om hva som skjer en gang langt inn i fremtiden, enn noe en tenker på som aktuelt i nær fremtid. Også Synne og Sara trakk umiddelbart den slutningen, at dette handler om tro på at det er noe etter døden.

Sara sier:

"Jeg tror ikke folk tenker at de selv kommer til å dø ganske snart selv om de skriver det, det er vel mer en avslutting som blir litt vanlig fordi man tenker at man ses igjen den gangen man kommer til himmelen. om det at man skriver at vi ses SNART, har noe spesiell betydning eller ikke det er jeg ikke sikker på. men jeg vil ikke tro det :)"

Jeg lurte også på om følelsene som kommer fram på disse nettsidene, er så sterke i "virkeligheten" også, og om man gir uttrykk for dem der også. Maren forteller at hun tror mange har lettere for å skrive følelsene sine, fremfor å si de høyt. Hun utdyper:

"Om man skriver det på nettet, kan det være for å fange opp litt oppmerksomhet eller bare informere litt om det. Det er sterkt å lese alle disse tingene, men samtidig er det verdt det. Det er nok noe de fleste kan kjenne seg i gjen i, og da kan man vise støtte til hverandre og snakke om hva man virkelig føler, om det er i virkeligheten eller ikke."

Det er noe av det samme Sara gir uttrykk for:

"Det er nok litt lettere å skrive følelsesfulle ting på nettet fordi du kan skjule tårene bak dataskjermen. Om man skal snakke med noen andre om det, kan dette fort bli veldig vanskelig, fordi det er så mye følelser inni bildet som gjør ting verre. Både for den som snakker og for den som lytter."

Også Thomas forklarer:

"Siden jeg ikke har skrevet så fryktelig mye på den siden, så kan jeg ikke helt si om jeg synes det er merkbart enklere å skrive der enn i virkeligheten. Det jeg derimot kan si er at det å skrive ned tanker og følelser generelt er noe jeg (og kanskje flerer med meg) har veldig god erfaring med. Å sette ord på det man tenker i form av å skrive er nesten det samme som å si det til noen. Det har en "utluftende" effekt. Nå er det kanskje ikke så ofte man skriver i "virkeligheten" og derfor kan en slik minneside på nett ha en sånn utluftende funksjon. Sånn sett er det kanskje lettere å gi uttrykk fro tanker og følelser på en sånn minneside, nettopp fordi man må skrive, og ofte er det enklere å skrive enn å sette verbale ord på det."

Han forklarer også at han føler det er samsvar mellom følelsene han gir uttrykk for på nettsiden, og det han ville sagt ellers:

"Ja det føler jeg, kanskje fordi jeg ikke skriver så fryktelig mye der, men heller holder meg til det jeg mener og synes, enkelt og greit!"

At ungdom sørger uten filter, kan også gjenspeile at en ikke tenker så nøye over hva en skriver. En utfordring Synne nevner når jeg spør henne hva hun synes om nettsidene, er det at nettsidene ofte er åpne for alle, også de som har støtende kommentarer:

"Jeg tenker at det er fint at man får en sted hvor man kan stå sammen, uansett hvilken posisjon, vennskapsforhold, eller sted i verden du er. Jeg synes det er bra, men selvfølgelig kan det i tilfeller også være dumt. Flere har også i dette tilfelle brukt minnesiden til å slenge med leppa og komme med kommentarer som for eks: "De bad om det da de satte seg fulle inn i bilen" "De viste ingen kjærlighet til sine foreldre, nå har de drept dem også". Heldigvis blir disse kommentarene slettet, og selv om folk skal få mene hva de vil så er ikke dette et type forum der sånne kommentarer hører hjemme. Dette er et forum der man skal få minnes og være sammen i sorgen når det trengs. Det som kunne gjort dem enda bedre var for eksempel om man hadde en slang form for sensur der kommentarene på facebooksider måtte godkjennes før de ble postet."

En annen utfordring fant jeg etter 22. juli og Utøya. Jeg har valgt å ta med dette eksempelet selv om det er utenfor min avgrensning, fordi det er et forholdsvis utbredt problem, selv om det er vanskelig å finne eksempler på det på nettet. På en minneside for et av ofrene etter terroren på Utøya ble det skrevet kommentarer som "hvil i fred", før vedkommende var

bekreftet omkommet. For de fleste var det ingen tvil om hva som var hendt ettersom dagene gikk, men for de som ønsket å bevare håpet, ble dette vondt og vanskelig.

Et kanskje enda mer dramatisk eksempel på dette med å varsle dødsfall tidlig fant jeg på en blogg. En mor har gledelig delt sine tanker rundt sitt svangerskap, og også at fødselen er i gang blir tydelig på nettet. Dessverre går noe fryktelig galt, og den lille gutten dør kort tid etter fødselen.

Allerede etter ett døgn er kondolansene i gang på hennes blogg. Etter noen dager dukker det også opp innlegg på andre blogger, med kondolanser og hilsener til moren, Sofie. Problemet er bare at Sofie aldri har skrevet noe om at gutten er død. Hun får altså ikke selv varslet de hun kanskje ønsker, jungeltelegrafene går og internettet brukes flittig. Ingen har nok til hensikt å såre noen, men spørsmålet er om de som skriver disse tingene, har tenkt på hva Sofie selv ønsker å gjøre, og om hun har fått varslet alle sine.

Også prester og begravelsesbyråer forteller om denne utfordringen, der nærmeste familie varsles på SMS eller internett ved at de får sympatimeldinger av andre som har oppdaget hva som har foregått – uten at prest eller nærmeste pårørende har fått muligheten til å varsle. I en samtale jeg hadde med Mari, som jobber i et begravelsesbyrå på Østlandet, fortalte hun om et dødsfall de hadde der familien rakk frem til avdødes 14 år gamle sønn med dødsbudet kun fem minutter før han fikk kondolansemeldinger på mobilen.

På Facebook har det som et resultat av dette blant annet sirkulert en melding med en oppfordring fra politiet til å vente minst ett døgn før man kommenterer eller uttaler seg om dødsfall, for å skåne de pårørende fra å få vite om det fra andre enn fagfolk eller nær familie.

3.8 Ungdom sørger på nettet – og holder "liv" i avdøde

Ikke sjelden henvender ungdommen seg til avdøde som om denne fortsatt er i live. De "snakker" til vedkommende via nettsidene, forteller om ting de har opplevd, eller "minner" avdøde på opplevelser de har hatt sammen. På dager som bursdager og høytider er dette ekstra vanlig, da finner man ofte mange meldinger av typen "Gratulerer med dagen!" og "God jul, savner deg utrolig masse!".

Det er heller ikke uvanlig at de sørgende forteller den døde om sitt savn på disse sidene. På siden til Andreas skriver ei venninne: "Kjære Andreas.. Håper du sover godt ♥ Tenker på deg og Ole fange frosker i kanalen på Jutulen.. hehe:-)"

Som nevnt tidligere skriver Stine omtrent ett år etter at Andreas omkom: "Jeg savner deg Andreas! Kunne virkelig trengt deg nå. De kloke ordene du gav meg, samtalene som alltid fikk håpet tilbake, eller bare lysnet opp ting. (...) Jeg blir like forbauset når jeg finner ut at de lange samtalene vi ofte hadde den siste tiden, aldri kommer tilbake. (...)" Hun viser altså tydelig at hun vet at Andreas er borte, samtidig som hun henvender seg til ham i 2. person, som om hun snakker til et levende menneske.

På samme måte skriver moren til Mona på hennes minneside: "Kjære lille Mona, i dag skulle du ha blitt 21 år. Ei voksen dame. Jeg har tenkt masse på deg i dag, lurt på hva du hadde gjort nå. Kanskje du hadde studert ennå, eller vært småbarns mamma. Jeg fikk aldri sett deg som en voksen jente, jeg får aldri vite hva du skulle ha blitt, jeg får ikke bli mormor til dine barn eller se deg som brud. Hjertet mitt gråter hver dag og er et åpent sår, som aldri gror. (...)"

Thomas forteller at han har skrevet til den avdøde når han har kommentert på minnesiden til sin venninne. Jeg ber han forklare hvorfor han har gjort det på den måten, og han utdyper:

"Jeg tror det er fordi jeg ser på gruppen som en slags kanal til å formidle hva jeg synes, ikke fordi jeg tror avdøde leser hva som blir skrevet, men fordi det hjelper for min egen del å skrive det en plass enn bare å tenke det."

Maren forteller at hun oftest skriver direkte til avdøde, og hun begrunner det slik:

"Ja, hvis jeg skriver på en minnesidene sier jeg ofte du, som om jeg snakker til personen. Det er jo det jeg gjør, og jeg mener det til denne personen. Selv om denne personen mest sannsynlig ikke kommer til å se det, eller lese det, er det vel bare sånn det blir. Man kan jo fortsatt snakke til dem selv om de er borte."

Synne forteller da jeg spør henne om hvorfor hun skriver på minnesidene:

"Jeg valgte å skrive på hjemmesiden av to grunner. Helt i begynnelsen var det nok på grunn av sjokket over at jentene var borte. Det var for dumt å tro at de ikke skulle komme tilbake, og

at jeg ikke skulle se de på bussen dagen etter. Ved å skrive på minnesiden klarte man å unngå sannheten når sjokket var som verst."

Når jeg spør om hvem hun henvender seg til på nettsidene, svarer hun:

"I begynnelsen skrev jeg til de døde søstrene. I dag skriver jeg til jentene men for foreldrene deres. (...) Det viktigste for meg er å ta vare på de som er igjen, og gi uttrykk for at vi alltid er her og ikke glemmer."

3.9 Ungdom sørger på nettet – og sprer informasjon

Minnesidene sørger også for en arena der informasjon kan spres ut til mange berørte i løpet av kort tid. Da Stian døde, ble det spredd informasjon om minnestund over nettet. Mina skriver: "prøver og få til minnestund for Stian kl 8 på juletreplassen i Holmen. ta med lys og spre det videre". På samme måte ble det opplyst om begravelsen på minnesiden. "Når er begravelsen? er det åpen begravelse?" spør en, og etter en stund får han tilbakemelding: "Fredag klokken 1300. Åpent for alle, i Holmen kirke.

På minnesiden til Susanne og Merete legges det også ut informasjon. I tillegg til at ungdommene skriver om minnestunder som arrangeres, har ungdomsarbeidere vært inne på denne minnesiden og lagt ut link til en sørgesamling, med følgende beskjed: "Bakkehuset er åpent utover uka også. Der har dere mulighet til å samles, prate og tenne lys. Det vil folk tilgjengelig hvis dere trenger noen å snakke med." Dette er den eneste av minnesidene jeg har fulgt der noen voksne har gått inn med et slikt tilbud, og jeg vil kommentere dette nærmere i kapittel 4.9 og 5.4.

3.10 Ungdom sørger på nettet – og hva med kirken?

I lys av problemstillingen min ønsket jeg også å spørre ungdommene hva de tenkte om å ha voksne til stede på minnesidene, og da spesifikt kirkens ansatte representert ved presten. Ungdommene var i utgangspunktet litt motvillige til at voksne skulle gi seg til kjenne og rekke ut ei hånd på sidene, men allikevel ikke helt avvisende.

Alle informantene mine føler i utgangspunktet ikke at det er mangel på mennesker å snakke med på nettsidene, om de skulle ha behov for mer enn å skrive ut sine følelser. På spørsmål

om det burde være noen til stede på nettsidene som man kan snakke med, og hvorvidt dette burde være voksne, svarer Maren:

"Jeg tror det er ganske mange man kan snakke med. Det kan godt være med voksne, det får vel være opp til hver enkelt voksen om de vil være med eller ikke. Det man skriver der kan få "likes"¹⁰¹ eller kanskje noen kommenterer "fint skrevet" eller "♥", om man ikke har så mye å komme med."

Synne svarte også på dette spørsmålet:

"Nei jeg skulle ikke ønske det var noen jeg kunne snakke med der. For så vidt er det jo folk jeg kan snakke med, vi leser jo hverandres innlegg og kommenterer og skriver innboksmeldinger og sms'er til hverandre, ungdom som voksne. Det er også voksne som skriver på siden. Kjentfolk og fremmede. Det er ikke her jeg ville søkt om noen å snakke med."

Det er den samme tankegangen Thomas gir uttrykk for. Han forteller at han selv ikke ville benyttet seg av en eventuell oppfordring fra en voksen om å ta kontakt. Han forklarer det med at det er flest venner som er inne på nettsiden, og at kanalene for å snakke er til stede, uten at det trenger noen presisering.

Sara forteller:

"Noen ganger hadde det nok vært greit å ha noen å snakke med der. Men da måtte det vært noen som hadde noe med det å gjøre, og ikke noen som jobbet som psykolog eller lignende, som hadde prøvd å sette seg inn i vår situasjon osv. For det er det ikke mye hjelp i, syns i vertfall jeg."

Jeg spurte også ungdommene i intervjuene mine hva de ville tenkt om en prest skrev et innlegg på en minneside og sa at om noen ville prate, kunne de ta kontakt. Sara svarte følgende:

"Um, det kommer helt ann på. Hadde presten hatt noe med personen å gjøre så hadde det vært greit. Men hadde det vært en helt utenforstående prest hadde det blitt litt rart at presten på en måte "blandet" seg opp i det sånn :) "

¹⁰¹ Funksjon på Facebook, der man kan gi en tommel opp og vise at man liker det noen andre har skrevet.

Videre i intervjuet kommer det frem at dersom avdødes eller vennenes konfirmantprest, eller den som hadde begravelsen, skrev en slik melding, hadde det vært i orden, det ville ikke føles som om denne blandet seg i noe den ikke hadde noe med. Jeg spurte henne også hva hun ville synes om en prest tok kontakt hvis hun hadde gitt uttrykk for noe som kan tolkes som komplisert sorg, for eksempel om hun skrev "vi sees snart igjen", og presten spurte om alt var i orden eller om livet var litt ekstra tøft om dagen. Hun svarer:

"Jeg vet ikke helt hvordan jeg hadde reagert på det. Kanskje ville jeg syns det hadde vært litt rart hvis jeg på en måte egentlig ikke mente noe særlig med det. Men likevel hadde jeg nok syns det hadde vært greit at noen brydde seg hvis det faktisk var noe som var tungt og jeg mente noe mer med den setningen. Så det kan egentlig gå litt begge veier."

Synne forteller at hun ville reagert positivt om en prest ga seg til kjenne på nettsiden, og sa at ungdommene kunne ta kontakt dersom de trengte noen å snakke med. Men også hun er tydelig på at dette ikke kunne vært en hvilken som helst prest: *"Det ville vært helt i orden, men jeg synes i det tilfelle at det burde være noen ungdommen da kjenner. Sønn som i vårt tilfelle: konfirmasjonspresten vår."*

Thomas er heller ikke helt avvisende til tanken på en prest eller voksen som ga seg til kjenne og sa han eller hun kunne kontaktes, men han er litt ambivalent:

"Jeg tror ikke jeg hadde tolket det veldig negativt om en voksen skrev noe sånt, mel jeg vet ikke helt om jeg synes at akkurat den siden er en arena for å formidle det... Kanskje mest fordi jeg personlig ikke hadde benyttet meg av det. Samtidig så tror jeg nok at det for mange hadde vært fint om noen skrev at de var tilgjengelig for samtale, er jo lettere tilgjengelig da. (...) Det jeg kunne ha reagert på var vist utenforstående som ikke kjente avdøde eller avdødes familie begynte å "blande" seg med tilbud om hjelp..., det tror jeg at jeg hadde reagert litt på."

Maren forteller at hun synes det hadde vært helt greit om en prest fortalte at han eller hun var til stede.

"Jeg tror det hadde vært positivt hvis en prest hadde skrevet det på en side. Da vet alle sammen at man har noen å snakke med, en som kan mye om det, hjelper til og at presten ikke sier noe videre. Det er helt sikkert ikke alle som hadde tatt i mot tilbudet, men det hadde nok vært noen og det er jo bare positivt om at de får snakket om det. det er nok kanskje lettere å ta kontakt med en prest over nettet eller lignende, istedet for å dra til et kontor for å møte noen."

Jeg vet ikke helt om det er noen som gjør det, men hadde jeg vært i en slik situasjon tror jeg at det hadde vært lettere for meg å få ut alle følelsene mine med ord, og kunne skrive det jeg følte akkurat der og da."

Sammenfatning:

Jeg har nå sett på noen av de største tendensene på minnesider på nett. Dette er sider der ungdom gir et ganske åpent innblikk i sin sorg og sine følelser, der minner deles og venner trøstes. De benyttes i lang tid etter dødsfallet, gjerne mange år, og oppleves som et sted der man kan komme med alle sine tanker. For mange blir også minnesidene et sted der den avdøde føles nærmere, mer levende. Følelsene som kommer til uttrykk er gjerne sterke og rå, men for ungdommene som skriver oppleves det som en god måte å finne støtte og trøst på.

I neste kapittel ønsker jeg å se på hvordan dette henger sammen med teorien om ungdom og sorg, og forsøke å gjøre en vurdering av praksisen med å sørge på nett. Dette vil kunne si meg noe om hvordan vi som kirke kan forholde oss til dette.

III DRØFTING

I denne delen av avhandlingen vil jeg først drøfte mitt empiriske materiale opp mot teorien som er fremlagt i kapittel 2, før jeg drøfter hvordan vi som kirke kan forholde oss til minnesider på nett. Drøftingene vil gjenspeile de to ulike spørsmålene som ble stilt i min problemstilling: "Hva kjennetegner ungdoms praksis med spontane minnesider på internett etter dødsfall, og hvordan kan vi som kirke forholde oss til denne?"

Kapittel 4 vil drøfte kjennetegnene på minnesider på nett, og i kapittel 5 vil denne drøftingen danne basen for en normativt orientert drøfting rundt hvordan vi som kirke kan forholde oss til praksisen med å sørge på nett.

4. DET EMPIRISKE MATERIALET I LYS AV TEORIEN

Det er åpenbart at det har utviklet seg en arena som for mange ungdommer er viktig for deres sorg. Jeg har presentert denne arenaen i det foregående kapittelet i avhandlingen, videre vil jeg nå se dette opp mot teoriene jeg har presentert. Hvordan kan vi tolke det som foregår på disse nettsidene? Jeg vil fokusere på noen spørsmål som jeg ser som særlig viktige og betydningsfulle for vurderingen av hvordan kirken kan forholde seg til ungdoms praksis med spontane minnesider. Jeg vil ta utgangspunkt i de kjennetegnene jeg presenterte som overskrifter i kapittel 3, samt noen generelle inntrykk fra min analyse av minnesidene, og vurdere disse nærmere. Jeg tenker det er viktig å vite hvordan de kjennetegnene jeg har lagt frem virker i sorgen, for å kunne si noe om hvordan kirken kan møte praksisen med å sørge på nett, jamfør problemstillingens andre ledd.

4.1 Ungdom sørger på nettet – og kun der?

Alle informantene mine deltok i minnestunder og/eller begravelser. Danbolt (2005) hevder at det ikke er noe ved minnesidene som tyder på at det skjer en forflytning av sørgerommet over til internett, og det kan virke som om dette stemmer for mine informanter i alle fall. Men det er tydelig at internettet er et stadig voksende rom for sorgen. For de som ikke har mulighet til å delta i begravelse eller minnestund, blir minnesidene ekstra viktige. Jeg lurer imidlertid på om det at sørgerommet utvides, ikke bare er positivt, og dette vil jeg komme tilbake til når jeg skal drøfte varigheten av disse sidene.

Jeg tenker at det at ungdommene, i alle fall de som stod nærmest avdøde, også deltar på ulike andre sorgsamlinger, gjør at minnesidene ikke trenger å vektes fullt så tungt som om de var eneste form for sorgarbeid ungdommene gjorde. De har gjennom slike samlinger forhåpentligvis møtt voksne de kan snakke med. Samtidig er det viktig å være klar over at ikke alle har mulighet eller føler seg klar for å delta i disse sorgsamlingene, og for dem kan minnesidene være eneste stedet der de får gitt uttrykk for sin sorg. I tillegg kan det være ungdommer som først begynner å slite med komplisert sorg en god stund etter dødsfallet, når alle sorgsamlinger er over, og nettet er det eneste som fortsatt er "åpent". Det kan være vanskelig å vite hvem dette gjelder, og dette mener jeg er grunn for å følge med på minnesidene på nett allikevel.

4.2 Ungdom sørger på nettet – for der har de rom for sorgen

Hvilken funksjon har minnesider på nett? Er de nye ritualer som hjelper oss gjennom sorgen, eller er det med på å forlenge sorgprosessen ytterligere? Det kan virke som om minnesidene blir et sted der sorgen kan få utløp også etter lang tid, de skaper et rom der det er greit å gråte. Minnesider på nett blir en ressurs i så måte, nettopp fordi de gir en arena der det er i orden å snakke om avdøde, snakke om minner, snakke om sorgen, de gir et forum der selve hensikten er dette – og man kan få lette sitt hjerte uten å føle at en "ødelegger stemningen" for andre. Synne er tydelig på at hun føler at minnesidene er nødvendige, så lenge det ikke finnes noe annet alternativ. Det er interessant at gravene ikke føles som et godt alternativ å komme til når man sørger. Dette kan jo skyldes at det er kortere vei til en datamaskin enn kirkegården, men det tyder på at ungdommene føler et behov for et rom der de kan dele tanker og følelser sammen. Kanskje er det nettopp fellesskapet som er det viktige her, og det vil jeg komme nærmere tilbake til under kapittel 4.7.

I teorikapittelet mitt gjenga jeg deler av en samtale Danbolt (2002) hadde med en mor som mistet sin ni år gamle datter. Hun ga uttrykk for følelsen av ensomhet i sorgen, ettersom livet etter hvert gikk videre for andre mens hun selv fortsatt sørget. Hun opplevde at i kirken hadde de fortsatt fokus på den døde. Jeg lurer på om kanskje minnesidene er i ferd med å ta over noe av denne funksjonen, de blir et sted der ikke bare de som er "innenfor" kirken bryr seg åpenlyst om de døde, men der de sørgende selv kan få gi uttrykk for sin omsorg og sine tanker for den døde.

Danbolts (2002) undersøkelse viste at åtte av ti pleide å tenne lys på graven på spesielle dager. Det kan virke som om minnesidene er en utvidet form for dette, at man istedenfor å tenne lys (eventuelt i tillegg til å gjøre dette), går inn og skriver på minnesidene på spesielle dager som bursdag, årsdag for dødsfall, og høytider. Det er særlig ved slike anledninger at aktiviteten på nettsiden jeg har fulgt blomstrer. For de som ikke er i nærheten av gravstedet, føles dette som et godt alternativ.

Sara forteller at på nettsidene får hun se at andre også savner avdøde, og jeg tenker at dette er med på å skape et "rom" for sorgen. Når man ser at andre sørger, gir det også en legitimering av egen sorg.

Sorg kan være en ensom ting, og man kan fort føle at andre ikke er på det samme stedet i sorgen som en selv. Jeg tror at nettsidene kan være med på å skape et rom for sorgen nettopp fordi de er der for følelsene og minnene. De er skapt for å dele dette, og derfor er det også legitimt å føle på sorgen når man er der inne, og så kan man kanskje føle det lettere å kjenne på gleden i hverdagen ellers.

Minnesider skaper et rom for sorgen, og i teoridelen skrev jeg om hvordan ungdom ofte synes det er lettere å skrive om følelser enn å snakke om dem. Når man skriver ut følelsene sine, får man imidlertid mindre respons og eventuelt hjelp enn om man snakker med noen om det. Spørsmålet blir da om ungdommer i dag uttrykker seg både skriftlig og muntlig, eller om de nå har begynt å erstatte det muntlige med det skriftlige?

Mine intervjuer viser også at ungdommene synes det er lettere å gi uttrykk for følelsene sine skriftlig. Siden kommunikasjonen på minnesidene foregår nettopp skriftlig, kan det hende at dette rommet føles mer åpent for ungdommene også, her er det lettere å få sagt det de egentlig vil. Og når de da oppgir at de gjerne snakker sammen senere om det de først har skrevet, tror jeg at minnesiden på denne måten fungerer som et godt rom for sorgen, der de kan få kjenne litt på egne følelser før de eventuelt tar de vanskelige følelsene videre. Men da er det viktig at det er dette som skjer, at de har noen å snakke med, slik at de kan få hjelp til å takle følelsene. Dette vil jeg komme tilbake til senere også, særlig i kapittel 5 om kirkens møte med ungdom som sørger på nett.

4.3 Ungdom sørger på nettet – lenge!

Dyregrov (2007) sa til Adresseavisa at minnesiders sosiale funksjon har er tidsavgrenset betydning for alle unntatt avdødes familie, og at det er viktig for disse også at de ikke gjør det til sin livsoppgave å holde minnesidene i gang, men kommer seg videre i sorgen. Det kan virke på disse minnesidene på nett som om de nå har fått en mye større betydning også for venner av den døde, og at mange av disse ser det som like viktig å opprettholde sidene som det de nærmeste pårørende kanskje gjør. Når Dyregrov så uttaler at sorg er noe en skal bevege seg videre fra, tror jeg vi skal se litt nærmere på minnesidene, og se hvorvidt ungdommene faktisk beveger seg videre, eller om de blir værende på sidene og i sorgen.

Det virker som om sidene er et sted der ungdommene (og de voksne) går inn når savnet dukker opp. Ingen av informantene mine er like ofte inne på nettsidene nå, som det de var den første tiden etter dødsfallet, og dette synes jeg er en positiv utvikling. Selv om de er tydelige på at det ville kjennes sårt om minnesidene forsvant, er de heller ikke helt fremmed for tanken. Sorgen vil fortsatt være der, og de vil føle at de mister et sted der denne kan få komme til uttrykk, men allikevel forteller de at de skulle klart å leve med sorgen uten nettsidene nå. Jeg lurer imidlertid på om vi, av hensyn til de som kanskje ikke klarer å følge en slik utvikling og som heller graver seg ned i sorgen på minnesidene, bør sette en slik grense for dem. Ikke for tidlig, for vi sørger alle i forskjellig tempo, men at man setter seg en rimelig grense for når "sørgehøytideligheten" skal avsluttes.

I teoridelen pekte jeg på van Geppes omtale av overgangsriter (Danbolt 2002), og hvordan også sørgehøytiden ofte avsluttes med en markering. Kanskje er dette noe av problemet med sørgesidene, for de har gjerne ingen avslutning, og fortsetter ut over den minnesmarkeringen et minnesamvær eller lignende kan være. Det virker tydelig at dette med avslutning er viktig, da flere av forfatterne jeg har nevnt i denne oppgaven trekker frem dette momentet. Det er grunn til å spørre seg om minnesider på nett er til hinder i utviklingen mot en slik avslutning. Ungdommene er tydelige på at de synes nettsidene er til hjelp i sorgen også etter dødsfallene. Men når de gir uttrykk for at om nettsidene forsvinner vil det føles som om avdøde forsvinner også, og tapet blir mer virkelig, kan det tyde på at for noen blir nettsidene en slags "flukt" fra virkeligheten, der de kan late som om avdøde fortsatt er til stede, og slippe å ta den grusomme sannheten fullt inn over seg.

Maren var veldig tydelig på at sorgen er der uansett, og at minnesidene selv om de minner henne på triste ting, også er til god støtte. Også Synne sier at hun føler minnesidene er til hjelp. Jeg tror det er viktig å huske på at sorgen alltid vil være der, men at det er viktig at det skjer en utvikling i måten man forholder seg til den på. I forhold til teorien om "continuing bonds", vil dette si at båndene alltid vil være der, men at man må justere båndene etter forholdene etter hvert som tiden går. Freud hevdet jo også at man når man mister noen gradvis må slippe taket i avdøde. Teorien om fortsatte bånd til avdøde sier at det ikke er naturlig å slippe helt, og at man heller skal fokusere på å endre forholdet til avdøde. Jeg stiller imidlertid spørsmålsteget ved om dette skjer, om man faktisk endrer dette forholdet, når man hele tiden har nettsidene tilgjengelig, der avdøde også på mange måter blir tilgjengelig for de etterlatte. Jeg tror, ut fra det jeg har sett på minnesidene og i møte med mine informanter, at det skjer en slik utvikling, der fokuset etter hvert går over på minner, og ikke så mye sorg. Hyppigheten i besøkene endres jo også. Men jeg tror og at det er mulig at denne endringen ikke kommer naturlig hos alle, og at man da er avhengig av at andre hjelper en til å komme dit. Kanskje må det noen inn og avslutte disse nettsidene, nettopp for å hjelpe denne endringen i gang.

Synne forteller at hun synes minnesidene også fungerer som en stadig påminnelse om at de avdøde er borte. "Profilene står helt stille" sier hun, og forklarer at det derfor er vondere å være inne på jentenes personlige profilsider enn minnesidene deres. Dette er noe jeg tror er viktig å huske på; når sidene blir værende veldig lenge blir man også stadig dratt tilbake i sorgen. Jeg tror at dette kan være med på å forlenge sørgeprosessen, at man hele tiden møter de avdøde på et "levende" sted.

Også Dyregrov (2010) la vekt på at sørgeritualene skulle ha en klar begynnelse og slutt. Han peker på at det kan være vanskelig å avslutte ulike sørgemarkeringer, og at det kan være både godt og riktig at voksne foreslår dette, særlig hvis en ser at sorgen er i ferd med å utvikle seg i negativ retning. Ungdommene jeg snakket med var ganske tydelige på at de ville savne minnesidene hvis de ble avsluttet, for da ville de miste et sted der de kan gi uttrykk for sorgen. Samtidig tror de det ville vært greit, at det ikke er *nødvendig* for sorgen at man har sidene. Det kan hende man får mange reaksjoner om man foreslår å avslutte en slik side, men jeg tror at mine informanters svar viser at man etter hvert også vil komme til et punkt der dette godtas. I forhold til teoriene jeg har sett på om sorgarbeid, tror jeg at dette kan være et godt skritt. Da vil man kanskje kunne hjelpe til slik det ikke blir like lett for ungdommene å grave seg ned i sorgen, og kunne forhindre komplisert sorg blant en del ungdommer.

Selv om ungdommene er forholdsvis positive til minnesidene, kan det altså være at de kan trenge litt hjelp til å se at det ikke bare er ubetinget godt å holde de gående. Dyregrov (2010) legger ikke skjul på at ungdommene fort kan oppleve det som negativt at man avslutter sørgemarkeringen, men mener at dersom man er tydelig på at det vil skje, og gir klar beskjed i forkant, kan det gjøre selve avslutningen lettere. Dette føler jeg at Marens svar understreker, da hun i starten av sitt svar er ganske tydelig på at hun ønsker å beholde sidene, men underveis i refleksjonen innser hun også at det har sine negative sider å holde minnesidene ved like.

Ungdommene Danbolt (2005) refererer til forteller at de føler nettsidene hjelper dem i sorgen, og gir dem noe konkret å drive med, og han er positiv til sidene når de fungerer som en hjelp til å aktivisere ungdommene i avskjeden med de døde. Jeg ønsker ikke å trekke i tvil om sidene er forløsende for ungdommens følelser, for det er ingen tvil om at de slipper sine tanker løs på disse sidene. Sidene kan hjelpe ungdommene å komme i gang med sorgbearbeidingen, og føle at de er en del av hele avskjedsprosessen, er helt klart nyttig. Men hva skjer når de ikke går videre fra dette? Hva skjer dersom deres deltakelse blir så stor, at sorgen og sørgehandlingene holdes ved like i store deler av hverdagen, flere år etter dødsfallet? Det er absolutt ikke slik at sorgen forsvinner etter en viss tid. Men etter en viss tid skal man normalt kunne orientere seg framover igjen, leve med sorgen og ikke i eller av den. Om ingen voksne er til stede på disse sidene, tror jeg mange av de ungdommene som ikke klarer denne nyorienteringen vil bli værende i sorgen uten at noen fanger dem opp.

4.4 Ungdom sørger på nettet – i fellesskap

Atle Dyregrov (2010) peker på at sorg og savn etter et menneske skaper et fellesskap som også barn trenger å ta del i. Selv om han ikke omtaler minnesider, så tror jeg han her også peker på noe viktig ved sidene som òg mine informanter trekker frem. Gjennom minnesidene får de del i et fellesskap. Der kan man være sammen i sorgen, man kan se at det er flere som har de samme tanker og følelser og reaksjoner, og man kan dele de minnene man har om avdøde. Som Lerheim (2011) skriver, vil også nye fellesskap dannes ved at man får en fellesnevner i den avdøde, som alle kjente til, og man samles i sorgen.

Det er som Maren beskrev det: *"Det er koselig å dele med andre"*. Hun er positiv til minnesidene, fordi det er greit å huske på at det er flere som er sammen i sorgen. Dette er noe

alle ungdommene nevner, at det er godt å se at en ikke er alene. Det samme ga ungdommene i Træthaug's (2011) undersøkelse uttrykk for.

Jeg tror det er noe av dette sosiologen Tony Walter (Danbolt 2002) mener med at sorg handler om et behov for å snakke om den døde, og med andre som kjente avdøde, for å skape en fortelling der den avdøde og minnene som omhandler han eller henne plasseres inn i de etterlattes liv. På minnesiden finner ungdommene nettopp andre som også kjente avdøde, de kan utveksle minner og historier, og på den måten konstruere en større historie, som omhandler både den avdøde, en selv, og opplevelser andre har hatt med avdøde som kan utfylle dette bildet.

I forhold til det som ble nevnt i teoridelen om alenesorgen, tror jeg at dette kan være en medvirkende årsak til at ungdommene fortsetter å bruke nettsidene over tid. Ved å kommentere sorgen på disse nettsidene, opplever de ofte å møte flere som befinner seg i samme "periode" i sorgen, og får dermed en bekreftelse på at de ikke er alene allikevel. Ved å ha et sted der man kan skrive og kommentere sorgen, også når andre har sluttet å spørre, kan det være med på å motvirke ensomheten i sorgen. Her kan de komme med sine tanker – dager, uker, måneder og til og med år etter dødsfallet. Det er kanskje også lettere å ta kontakt med andre over nett enn ansikt til ansikt i første omgang, slik mine informanter ga uttrykk for.

Sara fortalte jo om denne erfaringen, at selv om det kan være vondt å være inne på sidene fordi det bringer mange minner og tanker, er det også godt å se at det ikke bare er en selv som føler det på denne måten. Dette gir god mening også i møte med nyere sorgfaseteori, der en som nevnt hevder at man er igjennom ulike faser i sorgen, men at denne fasevekslingen skjer variert i både tid og rekkefølge. På nettsidene er det mange flere som gir uttrykk for sin sorg, og på denne måten er det nok også større sjanse for at man møter andre i samme "fase" som en selv. Samtidig er det viktig å være klar over at minnesidene fort kan trekke til seg ungdommer som søker et fellesskap, og som nok ikke har behov for et fellesskap bygget på sorg. Smitteeffekten kan være stor i møte med følelser, og det er ikke alle som klarer å takle dette. Synne ga jo også uttrykk for denne risikoen, og at det var vanskelig for de som faktisk var berørt av dødsfallet å se folk som bare er nysgjerrige skrive på siden.

For mange blir nok også minnesidene en måte å vise sin medfølelse og omsorg på, et sted der man kan vise at man er berørt. Dette synes jeg gjenspeiler seg i intervjuene mine, når jeg spør

hvorfor ungdommene skriver på nettsidene. Thomas var tydelig på at han skriver fordi han føler det som det "riktige" å gjøre, en forventning andre har, men i tillegg var det et ønske han hadde, han ville vise sin omtanke og medfølelse. Også de andre sier at minnesidene er en fin måte å vise at de bryr seg om både avdøde og pårørende.

4.5 Ungdom sørger på nettet – for ukjente

Wolstad (2009) skriver om fenomenet med ungdom som gir uttrykk for sorg når noen de ikke kjente dør, og forklarer dette med ungdoms evne til å engasjeres lett. Hun fremhever reaksjonen som helt ærlig og ekte. Også Træthaug (2011) hadde lagt merke til dette fenomenet på minnesidene, og hennes undersøkelse viste at 8 av 23 som hadde brukt minnesider hadde skrevet på minnesider for noen de ikke kjente. Hun kommer imidlertid ikke med noen tanker rundt hvorfor de gjør dette. Jeg ønsket å spørre mine informanter hvorvidt de hadde gjort dette, og i så fall, om hvorfor, for å forsøke å forstå hva som ligger bak dette.

Det virker som om ungdommene har litt forskjellige tilnærminger til det å sørge for ukjente. På minnesidene fant jeg forholdsvis sterke uttrykk for sorg, og undret meg over hvorvidt dette var en negativ trend eller ikke, men informantene virker tydelige på at dette er en handling de gjør for å vise medfølelse, og at det er et engasjement mer enn en sorg de gir uttrykk for. Samtidig tenker jeg at det er viktig å holde et øye med disse ungdommene. Om de skulle vende tilbake med jevne mellomrom med sterke uttrykk for sorg, kan det være et varseltegn på at det ligger noe mer bak, som gammel sorg som kommer opp igjen og som forsterker denne nye hendelsen, slik C.M. Parkes også påpekte at kan skje (Danbolt 2002).

Ungdommene kjenner kanskje ikke avdøde, men har de kjent på sorg og tap selv, eller frykt for dette, kan dette igjen føre til at de lever seg inn i de pårørendes sorg. Det er fint å kunne vise uttrykke sin medfølelse, og minnesidene gir ungdommene mulighet til dette. Gjennom nettsidene får de imidlertid også svært god tilgang til sorgen, og kan nok lett "ta på seg" mer sorg enn det som er naturlig. Følelsene er kanskje ærlige slik Wolstad (2009) skriver, men det trenger ikke bety at det er i orden å sørge så mye over en ukjent. Da må noen inn og vurdere hva som egentlig ligger bak dette, og hvorvidt en ser tegn til komplisert sorg som det eventuelt bør gjøres noe med.

4.6 Ungdom sørger på nettet – uten filter

Jeg hadde som sagt lurt mye på hva ungdommene legger i det de skriver, og jeg syntes intervjuene her ga meg mange gode forklaringer. Bugge og Røkholt (2009) poengterte at ungdom nok kan vise ganske sterke følelser når de sørger. Det er ofte første gang de opplever store tap, og følelsene kan være overveldende. Da er det viktig for ungdommene å få hjelp til å forstå og takle følelsene.

Ungdommene var tydelige på at de ikke nødvendigvis la noe drastisk i utsagn som "vi sees snart igjen", og at dette nok heller var uttrykk for en form for åndelighet eller himmeldimensjon i det de skriver. Allikevel tenker jeg at dette er et tema man bør være svært bevisst om man er i kontakt med ungdom som gir uttrykk for denne tanken. Hos Maren og Sara var det ikke noe annet som lå bak, men det er viktig å være klar over at dette kan være forskjellig fra ungdom til ungdom, for noen kan dette være et rop om hjelp. Jeg synes det er en skummel tendens til at ingen snakker med ungdommene når de gir uttrykk for det som kan være komplisert sorg. Som sagt i teorikapittelet, er det viktig at ungdom får snakket ut om det de føler for å motvirke nettopp komplisert sorg. Dette vil jeg derfor gå nærmere inn på i kapittel 4.9 og 5.

Når det gjelder intensiteten og autenticiteten til følelsene de beskriver, virker ungdommene også ganske tydelige på at det de selv skriver gjenspeiler de reelle tankene de gjør seg (selv om Maren nevner at noen kanskje skriver for å få oppmerksomhet). Det er lettere å sette ord på ting skriftlig, i alle fall i første omgang, og så opplever de heller dette som et godt utgangspunkt for eventuell videre muntlig samtale. Maren er tydelig på at for henne er det viktig å snakke om ting også, ikke bare skrive. Thomas føler dessuten at nettsidene kan "lette litt på trykket" i forhold til følelsene, slik at det som er mest prekært kan dempes litt, uavhengig av om man snakker om det i tillegg. Det virker altså som om både Maren og Thomas ser minnesidene som et godt sted for å begynne å snakke om følelsene sine, og at det kan være et godt hjelpemiddel til å få støtte hverandre og snakke ut om ting, enten man kun gjør det på nett eller også når man møtes ansikt til ansikt.

At ungdommene skriver det de tenker rett ut, beskriver også Synne. Hun forteller at det er vanskelig når det kommer støtende kommentarer på minnesidene. Selv om disse fjernes, gjør det inntrykk. Det er vanskelig å si noe om hvorfor dette forekommer, men jeg tenker det i alle

fall er viktig at det er folk til stede som kan slå ned på slike ting, og sørge for at utsagnene fjernes fort.

På nettsiden til Stian var det jo også skrevet en kommentar som for mange kan oppleves som støtende, om at man skal minnes Stian med å røyke hasj. Dette sitatet ble liggende lenge ute på nettsiden, uten at det ble kommentert. Jeg vet ikke hvem som fjernet det, men jeg tror igjen at dette er et godt eksempel på hvorfor det bør være voksne til stede, slik at de også kan holde et øye med hvilke former sorgen kommer til uttrykk på.

Kanskje den største utfordringen med å sørge "uten filter" er dette med at folk varsles over nett før de har fått beskjed gjennom de rette instanser, eller før de selv har fått varslet sine nærmeste. Dette kan oppfattes som en ekstra belastning i en ellers vanskelig situasjon, og det oppfordrer til at en tenker gjennom egen praksis. Her er politiets oppfordring om å vente et døgn en viktig rettesnor å ha med seg. Dette vil jeg komme tilbake til i kapittel 5.5.

4.7 Ungdom sørger på nettet – og holder "liv" i avdøde

En viktig del av sorgbearbeidelse som Bugge og Røkholt (2009) peker på, og som en tydelig ser på minnesidene, er det å få befestet minnet om den døde. Dette ser man ofte i form av "husker du da..." og "du var..."- utsagn på minnesidene. Ungdommene deler villig både historier og bilder, og kommenterer og utfyller hverandres historier. Dette er i utgangspunktet altså ingen negativ side ved minnesidene, men jeg mener det er grunn til å ta noen forbehold også her. Det er forskjell på å befeste minner, og å forsøke å holde avdøde "i live" eller nekte å ta inn over seg realitetene ved tapet. Denne forskjellen kan være vanskelig å oppdage, i alle fall om man ikke er til stede og kan følge utviklingen av disse utsagnene.

Danbolt (2002) forklarer dette fenomenet med å henvende seg til avdøde med at man som sørgende står i en spenning mellom nærhet og adskillelse, som kan gjøre det vanskelig å vite hvordan man skal forholde seg til sorgen og avdøde på. Dette stemmer overens med vekslingen mellom tap og restituering som tosporsmodellen trekker fram. Det er forståelig at det er en helt ny situasjon, og at det tar tid å endre tankegangen sin. Men det er mulig at nettsidene forlenger denne prosessen, slik at man saktere aksepterer at vedkommende er borte.

Som nevnt i teoridelen beskriver Danbolt (2002) hvordan begravelsesriten for mange fungerer som en overgangsperiode, der man gradvis aksepterer adskillelsen fra den avdøde (jfr. kapittel 2.1). Det er da man må spørre seg om minnesidene motarbeider nettopp denne overgangen eller bevegelsen. Ved å henvende seg til avdøde, og holde liv i denne via minnesidene, kan det tenkes at man bruker mye lenger tid på å akseptere dødsfallet. Det synes jeg kommer frem tendenser til i mine intervjuer også, der blant annet Sara sier ganske tydelig at det blir litt som å holde avdøde til stede hos seg også etter dødsfallet.

Da jeg i intervjuene spurte om informantene henvendte seg til avdøde eller ikke, svarte de alle at de oftest henvender seg til avdøde. De oppleves i sine svar som tydelig klar over at avdøde er borte, men velger allikevel å snakke til han eller henne. Det kan virke som om minnesidene på nett gir et rom der man kan "plassere" avdøde, et sted der han eller hun kan få være, noe litt mer begripelig enn "himmelen".

I forhold til teorien om fortsettende bånd til den døde, tror jeg denne tendensen til å snakke til den døde kan være med på å holde fast båndene på feil måte. Båndene forblir på mange måter de samme som før vedkommende døde, det vil ikke skje noen endring i forholdene rundt disse båndene, og man vil dermed heller ikke komme videre i sorgprosessen på samme måte som ellers.

Træthaug (2011) skriver at det kan virke som om minnesidene er med på å holde den avdøde til stede for de berørte, og dette er en observasjon jeg støtter meg til ut fra min egen oppfatning av minnesidene. Dette synes jeg er en litt skummel utvikling, da jeg lurer på om dette kan være en måte å benekte den skremmende virkeligheten. Jeg ønsket derfor å stille ungdommene noen spørsmål rundt dette for å finne ut hva de tenker rundt dette temaet.

Sara fortalte at hun følte minnesiden forhindrer at Andreas blir helt borte. Minnesidene blir dermed et slags sted der tankene kan få utløp, men også der man kan kjenne på en rest av nærvær av den avdøde, en måte å holde fast på det som en gang var. Synne sier jo også at i begynnelsen skrev hun på minnesidene delvis for å unngå sannheten i det første, store sjokket dødsfallet brakte.

Det er interessant at flere av informantene trekker fram at nettsidene er med på å holde realitetene litt unna. Selv om alle virker veldig tydelige på at de forstår at vedkommende er

borte, sier de også at det å gå inn på sidene kan gi en følelse av at avdøde ikke blir helt borte. Og kanskje, ut fra tidligere presenterte teorier, er dette nok en grunn til å diskutere mer hvorvidt man bør sette en endelig dato for denne videreføringen av avdøde eller ikke. Mange vil klare denne viktige balansegangen mellom minner, ønsker og realitet, men for de som sliter med å innse tapet, kan minnesider være en negativ faktor i så måte. Den gjør det lettere å slippe unna sorgen, men det vil ikke alltid være positivt for sorgbearbeidingen. For de aller fleste vil realiteten gå opp for dem før eller siden, og om de har benektet det lenge, kan denne prosessen nok bli mer smertefull enn det er som er ønskelig.

4.8 Ungdom sørger på nettet – og sprer informasjon

Bugge og Røkholt (2009) peker på at ungdom trenger informasjon når de opplever dødsfall. Minnesidene kan være en fin arena å nå mange på med informasjon, og ungdommene er raskt ute med å dele det de vet om det som har hendt og om felles sørgemarkeringer. Imidlertid er det fort gjort at ryktene går, og man kan oppleve at det skrives ting som blir en belastning for de sørgende, slik Synne blant annet har opplevd. Kanskje kan voksnes tilstedeværelse være med på å slå ned på feilaktig eller upassende informasjon, eventuelt komme med viktig informasjon ungdommene trenger å få (for eksempel om minnestunder i regi av kirken eller andre organisasjoner/grupperinger).

I tillegg kan det å være tilstede på minnesider på nett gi oss informasjon om samlinger ungdommene planlegger hvor det kan være godt at det er trygge voksne til stede.

4.9 Minnesider som ritualer

Jeg tror godt man kan tenke seg minnesider på nett som en ny type ritualer i forbindelse med dødsfall. Som Dyregrov (2010) fremhever, fungerer ritualer som symbolske aktiviteter som bidrar til en felles tolkning av hendelser. De er felles markeringer av tapet, og sorgen og følelsene rundt dette. I tillegg gir de omgivelsene et rom der de kan vise omsorg og støtte til de som er rammet. Ut fra disse definisjonene tror jeg vi godt kan velge å se minnesidene som en del av ritualene rundt dødsfall. Mine intervjuer understøtter denne tankegangen, ved at brukerne av minnesidene synes det er en god arena for å gi uttrykk for følelser og tanker på. Maren sier jo også at hun har blitt medlem på minnesider for mennesker hun ikke kjenner noe særlig, for å gi uttrykk for det hun følte uten å måtte si noe.

Kriser.no kommer også med noen definisjoner rundt ritualer i forbindelse med kriser, og oppsummerte ritualers funksjon i tre punkter; den terapeutiske, den kosmologiske og den sosiale funksjon. Jeg mener at minnesidene faller inn under denne typen definisjon også. Minnesidene har, som avhandlingens forrige del viser, mange trekk fra slike ritualer. Imidlertid tror det finnes noen potensielle farer i disse ritualene på nett. Når det gjelder den terapeutiske funksjonen, med å gjøre det uvirkelige virkelig, lindre sorg og reparere tap, tror jeg minnesider kan fungere slik, men kun om de brukes fornuftig. Når Maren sier at det at minnesidene forsvinner gjør tapet mer virkelig, tror jeg det viser at det er grunn til å stille spørsmål om hvorvidt minnesidene er med på å holde avdøde litt mer "i live" for folk, og kan hindre ungdommene i å ta tapet fullt inn over seg. Jeg tror dessuten at minnesidene kan fungere lindrende i sorgen, men kun dersom man klarer å ha et avbalansert forhold til sidene, og ikke graver seg ned i sorgen.

Minnesidenes kosmologiske funksjon handler om å skape rammer og redefinisjoner av den døde, og dette tror jeg de kan være med på. Minnene som deles, ordene som blir skapt, skaper en ramme rundt sorgen, og at det foregår i et "rom" på internett kan være med på å skape en plass for både den avdøde og sorgen. Det viktige her blir å sørge for at dette rommet ikke "fanger" den døde, i så måte at de etterlatte tviholder på denne, eller at rommet ikke fanger de etterlatte i sorgen. Når Thomas forteller at å gå inn på minnesidene i starten handlet om å vise følelser og sørge sammen, mens at det nå handler mer om å huske de gode minnene, tror jeg dette er et godt eksempel på en sunn redefinisjon av forholdet til Kristine. Nå handler det om å holde fast på det gode, og fokuset er noe endret.

Minnesiders og ritualers sosiale funksjon handler om å reetablere orden og struktur, og det kan nok minnesidene hjelpe med. De vil skape rom for sorg, og dermed åpne andre rom for gleden, og man kan få hjelp til å orientere seg i sorgen og få hjelp og trøst av andres opplevelser. Informantene mine gir uttrykk for dette, at minnesidene er et sted der sorgen kan plasseres. Allikevel tror jeg det også her ligger en fare, det kan være at man istedenfor å orientere seg mot fremtiden, orienterer seg mot andres sorg og blir værende i det triste uten å komme videre.

Som nevnt i teoridelen, er det en viktig del av ritualene at de har en klar begynnelse og slutt. Her kan man velge å se minnesidene på to forskjellige måter. På den ene siden har bruken av de en begynnelse og en slutt, når man går inn og ut av siden. Men på den andre siden er slike

minnesider ofte aktive over lange perioder, gjerne flere år, uten at det avtales noen avslutning. Da kan man spørre seg om dette er et problem i forhold til sorgarbeidet.

En kan fort se for seg at minnesidene er blitt vår tids spontanaltere. Men det oppstår problemer når det sies at det er viktig med voksne støttepersoner rundt opprettelsen av slike "altere", slik både Dyregrov (2010) og Bugge og Røkholt (2009) påpeker. For hvor er de voksne i forhold til minnesidene? Jeg tror at Bugge og Røkholt (2009) peker på noe veldig viktig når de sier at dersom man vil vite hva ungdommene tenker og føler, må man være til stede. Dersom vi som kirke ønsker å vite hvordan ungdommene har det, må vi være til stede der de sørger, og i 2012 er det i stor grad på internett dette skjer. Da jeg spurte mine informanter hva de tenker om å ha voksne til stede på minnesidene, var de i utgangspunktet litt motvillige, men de var heller ikke helt avvisende.

Danbolt (2005) sammenlikner minnesider på Facebook og lignende med spontanaltere. I 2005 hevder Danbolt at minnesidene ikke tyder på at det skjer en forflytning av sørgerommet fra de mer tradisjonelle stedene og til ulykkessteder og internett, men i 2012 tror jeg vi blir nødt til å spørre oss hvorvidt dette allikevel er i ferd med å skje. Sidene jeg har vært innom viser at mange av ungdommene besøker gravene også, men det virker som om stadig mer av sørgeprosessen foregår nettopp på internett. Og Danbolt (2005) trekker frem noen problematiske sider ved minnesidene som jeg stiller meg bak, og som gjør at vi nok bør være litt skeptiske til denne utviklingen. Noe Danbolt (2005) ikke trekker frem i sin problematisering, men som jeg ser som en mulig fare ved minnesidene på nett, er dette at sidene fort glorifiserer både døden og den avdøde, og kan gjøre at det virker som en forlokkende løsning for ungdom som har det vanskelig i livet ellers.

4.10 Minnesider som sorgprosess

Bugge og Røkholt (2009) skriver at sorg handler om tilpasning, om å finne måter å leve med store livsendringer på. Kanskje er det nettopp dette nettsidene er et forsøk på. De sørgende får et sted der de kan tiltale den døde, der den døde har en plass, der sorgen har en plass, og de får en arena der denne tilpasningen, utprøving av nye måter å forholde seg til avdøde og omverdenen på, kan finne sted. Spørsmålet blir da hvorvidt denne utviklingen kan benyttes videre inn i "virkeligheten", eller om dette blir et problem senere. Tosporsmodellen hevder at en god sorgbearbeiding veksler mellom sorgorientering og utviklingsorientering. Jeg synes i

utgangspunktet at det virker som om minnesidene på nett har et for stort sorgfokus. Imidlertid sier disse sidene ingenting om hvor fokuset er ellers, når ungdommene ikke er på nettet, og det kan hende det nettopp da er fremtiden som står i fokus. Intervjuene mine viser jo også at ungdommene selv føler de endrer fokus, at sorgen blir mindre tilstedeværende i hverdagen etter hvert, men jeg lurer på om dette ikke gjelder for alle, og at av hensyn til disse bør man revurdere bruken av minnesider.

Thomas forteller at minnesiden til Kristine hjalp han med å leve med savnet. Etter hvert som tiden gikk, ble den mer brukt til å "friske opp" minnene han har av henne. Det virker på meg som om dette er en mer "naturlig" måte å bruke minnesider på nett på, der man får en god utvikling, og der fokus sakte men sikkert dreier seg fra å ha sin hovedorientering mot sorgen, til å orientere seg mot fremtiden og å finne nye løsninger. Kristine er ikke glemt, men tapet er ikke lenger det alt dreier seg om. På samme måte forteller jo også Thomas at han ikke lenger er like mye inne på nettsiden som han var. Jeg tror at dette er et godt eksempel på at ungdom, dersom de har et sunt forhold til minnesidene, og bruker den fornuftig, kan få hjelp til å bearbeide sorgen. Men det er mange faktorer som må stemme, ikke alle klarer å følge prosessen, og man kan jo også lure på hvordan utviklingen ville vært uten sidene. Ville prosessen gått raskere? Dette er noe som må forskes mer på om man skal komme til et svar.

Det er viktig for ungdom å ha noen å snakke med om sorgen, og som nevnt i teoridelen er det allikevel mange som mangler noen å snakke med om det som foregår. For ungdom som er redd for å skille seg ut, kan det å vise følelser når andre ikke sørger åpenlyst, være vanskelig, man ønsker å være som "alle andre" og holder det inne. I lys av dette har minnesidene på nett en svært god funksjon, da de skaper et nettverk med sørgende, der man kan dele sorgen og finne noen å snakke med som også sørger. Imidlertid må vi spørre oss om dette er nok, eller om noen kunne trenge å snakke med noen som ikke står midt oppi sorgen selv også.

Danbolts (2002) undersøkelse viste at det var flere kvinner enn menn som ga uttrykk for et ønske eller behov for å snakke med noen om den døde. Det er vanskelig å se noen spesiell trend på nettsidene i forhold til dette, men ved første blick kan det i alle fall virke som om det er en liten overvekt av jenter på nettsidene også. Kanskje er det fordi det kan være lettere eller viktigere for jenter enn for gutter å få snakke om følelser i etterkant av dødsfall, men det kan jeg ikke gå nærmere inn på i denne avhandlingen. At det allikevel ikke er en mer

iøynefallende forskjell kan kanskje skyldes at det på internett også er lettere for gutter å gi uttrykk for det de føler.

Danbolt (2005) forteller at noen ungdommer som har brukt minnesider på nett synes det er lettere å uttrykke følelsene skriftlig enn muntlig. Maren sier også noe om dette, hun forklarer at man nok har lettere for å skrive følelsene sine, fremfor å si det høyt. Det ble i denne avhandlingens teoridel stilt spørsmål ved hvorvidt disse skriftlige uttrykkene for følelser har tatt helt over for det muntlige, eller om ungdommene også får snakket med noen om det de føler. Thomas forteller at han har vært i kontakt med en studentprest i forbindelse med minnestund etter Kristine, og at han også snakket med venner om dødsfallet. Sara var på flere minnestunder etter ulykken til Andreas, men forteller at hun ikke snakket med noen profesjonelle om ulykken, fordi *"alle var veldig flinke til å prate med hverandre"*. Maren var på minnestund, og snakket kun med venner og familie om dødsfallet, siden hun ikke følte seg direkte berørt av hendelsen.

Ut fra dette tror jeg ikke det er slik at ungdommene slutter å snakke om følelsene sine når de begynner å skrive om det på internett. Men det er viktig å huske at venner nettopp ikke er profesjonelle, og ikke har de samme forutsetningene for å fange opp uttrykk for komplisert sorg, og gjøre noe med dette. Dette blir ekstra vanskelig for de som selv står midt i sorgen.

Det er ønskelig at man er "proaktivt avventende" i møte med mennesker som har vært igjennom noe traumatisk (og dødsfall i ung alder oppleves gjerne traumatiske for de rundt). Spørsmålet er hvem som er proaktive på minnesidene? Mine undersøkelser viser svært liten grad av (åpen) interesse fra voksne på disse sidene, og dette ser jeg som en stor utfordring når minnesidene er en så stor del av ungdoms sorgbearbeiding.

Ungdom i møte med døden trenger trygghet og informasjon, for å oppleve at de mestrer situasjonen. De trenger sterke voksne som tar ansvar og gir bekræftelse. Men hvor er disse voksne på nettsidene? Kanskje kan det å ha voksne til stede være en avgjørende faktor for hvorvidt minnesidene blir en god ting i møte med sorgen, eller en dårlig.

Jeg så i mine studier ett tilfelle der ungdomsarbeidere var inne og skrev på nettsidene.¹⁰² Susanne og Meretes ungdomsledere skrev på minnesiden for å informere om at de åpnet kirken for ungdommene. Dette tenker jeg er et godt eksempel på hvordan en kan være tilstede for ungdommene – og benytte minnesidene som et hjelpemiddel i dette arbeidet.

Bugge og Røkholt (2009) trekker frem flere ting som barn og ungdom har behov for når de sørger. Blant disse er en fortrolig; å få og gi trøst; at man får hjelp til å minnes den avdøde; at det gis rom for også gleden i hverdagen; samt å få kunnskap om det som har hendt. På nettsidene kan man finne noe av dette, og det er lett å se hvorfor ungdommene føler de har god nytte av minnesider på nett. Der opplever de at det er i orden å snakke om dødsfallet, når de skriver om sorgen opplever de at andre kommenterer og trøster, samtidig som de får mulighet til å kommentere og trøste andres uttrykk for sorg, de møter likesinnede og får både forståelse og bekreftelse av det som er vanskelig, reaksjonene deres blir normalisert, og de har en arena der de kan minnes den døde. Det at det foregår på en bestemt side på internettet, gjør at man kan plassere gleden andre steder, og besøke minnesidene når man har behov for et sted å sørge. Samtidig skaper minnesidene et rom for sorgen som er veldig tilgjengelig, og jeg tror dette kan være en ulempe ved minnesidene. Sorgen blir veldig nær, det er fort gjort å fordype seg i den, og kanskje også litt for lett å gjøre dette.

Det er noen ting jeg føler mangler ved disse minnesidene, som ungdom i følge denne tankegangen trenger. Å finne en fortrolig på nettsidene kan man nok, men jeg stiller spørsmålsteget ved hvorvidt dette bare er til hjelp, når det stort sett er noen som står midt oppe i den samme sorgen. Kanskje ville man hatt bedre nytte av å snakke med noen som har et litt større perspektiv, og som kan se situasjonen litt utenfra. Er man to som strever med komplisert sorg, tror jeg man har lett for å grave seg ned i sorgen istedenfor å hjelpe hverandre ut av den. Jeg tror også at minnesider på nett kan bringe problemer i forhold til det å få informasjon om det som har hendt. I de aller fleste tilfeller drives minnesidene av ungdom selv, og det er ikke nødvendigvis slik at de sitter på den riktige informasjonen. Rykter går fort i våre dager, og det er fort gjort at spekulasjoner blir gjort, og at disse utvikler seg til å bli "fakta". Det vil derfor være viktig å holde et visst oppsyn med det som blir fremlagt, slik at ikke usannheter blir fremsatt som sannheter.

¹⁰² Det kan så klart ikke utelukkes at andre har vært inne uten at jeg har fanget opp dette. Men det forelagte tilfellet er det eneste jeg har sett der ungdomsarbeidere har vært inne og skrevet i nettopp rollen som ungdomsarbeider.

Sammenfatning:

Ungdoms praksis med å sørge på nett er ikke udelt positiv. Minnesidene er på mange måter godt etablert som ritualer, og spiller en stor rolle i ungdoms sorgprosess – men det er viktig å gå disse ritualene i møte med et kritisk blikk. På den positive side er minnesidene med på å skape åpne fellesskap der de sørgende får komme med alle sine følelser. Alle ungdommer klarer imidlertid ikke å sette sunne grenser for seg selv i møte med sorg og tap. I noen tilfeller kan det virke som om minnesidene blir en forsterkende faktor for sorgen og en eventuell utvikling til komplisert sorg. Nettsidene gjør sorgen lett tilgjengelig, også om en ikke egentlig kjente avdøde, og i og med at den døde fortsatt "finnes" på nettet er det lettere for den som ønsker det å la være å ta realiteten inn over seg. Sidene har få grenser, og det ser ut til å være lite tilsyn av voksne.

I det følgende kapittelet vil jeg si noe om kirkens forhold til denne praksisen.

5. KIRKENS FORHOLD TIL UNGDOMS PRAKSIS MED MINNESIDER PÅ NETT

Jeg har nå lagt frem mine funn fra minnesider på nett, og jeg har sett dette i lys av teorier om ungdom, sorg og internett, og vurdert det opp mot ungdommens egne tanker rundt temaet. I det videre ønsker jeg å drøfte problemstillingens andre ledd: hvordan kan vi som kirke forholde oss til den praksisen ungdommen har med å sørge på internett? Det er ikke til å komme fra at kirken må møte og forholde seg til mennesker i sorg. Ut fra det som ble sagt innledningsvis i denne avhandlingen om kirkens mål om å bidra til livsmestring, er det for meg tydelig at vi har et ansvar i dette møtet. Men hvordan skal vi møte ungdom som sørger på nett?

Det er vanskelig å si noe om hva som er riktig og galt i møte med ungdom som sørger på nett, både fordi sorg er veldig individuelt, og fordi sorg på internett et veldig nytt område forskningsmessig, som er umulig å dekke fullt i én spesialavhandling. Allikevel føler jeg at etter å ha fulgt minnesider over en lengre periode, etter å ha snakket med ungdommene selv om minnesider, og etter å ha lest om ungdom og sorg og drøftet dette opp mot det som foregår på spontane minnesider på nett, har jeg dannet meg et så dekkende bilde av situasjonen at jeg kan skrive det følgende kapittelet med en normativ orientering. Jeg tror at de kjennetegnene som ble fremlagt i kapittel 3 og drøftet i kapittel 4, spiller på viktige sider ved kirkens

oppdrag, og tror at den foregående drøftingen kan gi noen gode forslag til tiltak for kirken i møte med ungdommer som sørger på nett.

5.1 Minnesider på nettet skaper nye utfordringer for kirken

Jeg har dannet meg et bilde av minnesider på nett som noe som føles veldig naturlig for ungdommene, som oppleves som en god hjelp i sorgarbeidet – men teorien har også vist meg at ungdommene nok ikke har det fulle og hele bildet av sine sorgreaksjoner, og at for å forebygge komplisert sorg bør det være trygge voksne til stede i de ulike sørgerommene, som kan hjelpe til med planlegging og organisering, fange opp de som sliter, og sørge for å skape gode rammer for den sorgbearbeidingen som pågår. Jeg tenker at denne nye arenaen for sorg, umulig kan være kirken uvedkommende, men jeg tror vi trenger en diskusjon rundt hvordan vi skal nærme oss dette feltet. I det følgende vil jeg komme med noen tanker omkring dette som jeg ser som viktige.

Som vist tidligere i avhandlingen peker Birgitte Lerheim (2011) på at med internett som en ny og stor arena for ungdoms tilstedeværelse, får også kirken noen nye utfordringer. I følge visjonen for trosopplæring skal kirken gi livshjelp og livstolkning til barn og unge, og skal vi gjøre det må vi også være til stede der de er. Dette er en utfordring i forhold til internett, en må selv sette grenser for når en er til stede på nettet i embets medfør, og når man er der som privatperson. Det er viktig å tenke gjennom hvordan en vil forholde seg til internett når man er på jobb. Når er det i orden å bruke av arbeidsgivers tid til å sitte på Facebook, og når bør man være logget av? Og hva gjør man om man oppdager noe på kveldstid, når man egentlig har fri, skal man da ta kontakt som prest? Jeg kan ikke gi noen konkrete svar på noe av dette i min avhandling, men vil oppfordre til diskusjon rundt dette.

Ut fra mine observasjoner og mine intervjuer med brukere av minnesider, har jeg noen refleksjoner rundt kirkens møte med minnesider på nett som jeg vil presentere i det følgende.

5.2 Kirkens "oppdrag"

I Plan for trosopplæring (2010), som jo setter fokus på kirkens møte med barn og unge, står det at trosopplæringen skal knyttes til barn og unges livserfaringer og livstolkning, og det utdypes slik: "Gjennom å bli kjent med sin lokale kirke, hverdagsritualer, høytidsfeiring og

markering av livets viktige tider kan hjem og menighet stå sammen om denne oppgaven."¹⁰³ Jeg tror at skal vi følge opp dette, må vi også være til stede i markeringene av livets tunge tider, som er en viktig og skjellsettende del av barn og unges livserfaringer. Når planen også sier at "Når mennesker lider som følge av urettferdighet, sykdom, klimaendringer og krig, innebærer det å være en del av en verdensvid kirke å ta del i smerten. Dette er et kall til handling"¹⁰⁴ mener jeg at dette er en direkte oppfordring til oss også på lokalt plan. Som kirke er vi kalt til å ta del i menneskers smerte, og gå sammen med dem i denne. Når sorgen og smerten er så tydelig som den er på minnesider på nett, taler det for at vi skal våge oss inn også på dette området.

Forskning viser altså at de barna som har det vanskeligst, trenger hjelp til å få det bedre, det går ikke over av seg selv. Det gir oss som kirke et ansvar i møte med ungdom som sørger på nettet, vi må kanskje strekke ut en hånd slik at de kan få denne hjelpen. I Plan for trosopplæring (2010) kan vi lese at "Felles samtale og refleksjon rundt livets gode og vanskelige sider kan hjelpe barn og unge til å mestre tilværelsen (...)."¹⁰⁵ Jeg tenker at denne vektleggingen av samtale i trosopplæringen er med på å legitimere at vi som kirke kan være til stede på minnesider på nett.

Til slutt sier Plan for trosopplæring (2010) også at "Trosopplæringen skal knytte an til barn og unge sin livssituasjon og formidle troen slik at den dømte kan forstå sitt liv og sin virkelighet i lys av troen på den treenige Gud."¹⁰⁶ Her mener jeg imidlertid at det er viktig å vise stor varsomhet i møte med ungdom på minnesider. Jeg tror ikke dette er arenaen å komme med forkynnelse i noen form i en slik setting. Jeg mener ikke med dette at kirkelige ansatte skal gå inn på minnesider på nett og skjule hvem de er, jeg mener tvert i mot at man skal være tydelig på at man er prest, diakon, konfirmantleder og så videre. Men jeg tror at man skal vente med å snakke om Gud til ungdommene selv eventuelt tar det opp. Ungdommene er vare nok på hvem de snakker med i en slik sammenheng, og jeg tror man skal gå svært forsiktig frem for ikke å trække på noen.

¹⁰³ Plan for trosopplæring 2010: 5

¹⁰⁴ Plan for trosopplæring 2010: 11

¹⁰⁵ Plan for trosopplæring 2010: 10

¹⁰⁶ Plan for trosopplæring 2010: 14

5.3 Kirken som proaktivt avventende

Bugge og Røkholt (2009) skriver at voksne som vil hjelpe ungdom i sorg, bør være proaktivt avventende. Det kan være vanskelig å bearbeide sorg alene, og man oppfordres derfor til å gå aktivt inn og undersøke de sørgendes behov, og å opprettholde denne kontakten eller de tilbudene man gir over tid. Barn og unge trenger å få snakke om tapet, om sorgen og minnene, for på den måten å arbeide seg gjennom sorgen og kanskje slippe senvirkninger av den. Dette sier oss noe om viktigheten av å arbeide også med ungdom som sørger på nett.

Bør vi som kirke være proaktivt avventende i forhold til disse ungdommene? Og i så fall, hvordan? Jeg tror, ut fra det som ble sagt innledningsvis i dette kapittelet om kirkens plan for trosopplæring, at vi skal være proaktivt avventende. Om kirken skal hjelpe folk å forstå og leve sitt liv i lys av sin kristne tro, må vi også være frimodige på å møte dem midt i dette livet. Vi må være klar over at mennesker kan trenge hjelp der de er, og at noen ganger kan det være vanskelig å skulle rekke ut en hånd og be om hjelp. Da tenker jeg at vi har et ansvar til å selv rekke ut den hånden, og vise at vi er der om vi trengs. Jeg tror det er viktig å holde en god balanse i dette. Vi skal ikke trykke oss på, men vi skal heller ikke være redd for å komme med et tilbud, og opprettholde og eventuelt gjenta dette etter en stund. Som kirke både kan og bør vi være proaktivt avventende i forhold til ungdom som skriver på minnesider. Men siden dette er et forholdsvis nytt område, er vi nødt til å gjøre oss noen tanker om *hvordan* vi skal gjøre dette.

Noe av det første som blir viktig om vi skal være proaktivt avventende, er jo nettopp å være til stede der ungdom sørger, og kunne følge med på det ungdommene gir uttrykk for, og tilby seg selv som samtalepartner rett etter dødsfallet – for deretter å også følge opp over en viss tid, kanskje gjenta tilbudet ved en senere anledning. Både Dyregrov (2010) og Bugge og Røkholt (2009) fremhever viktigheten av voksnes tilstedeværelse ved spontanaltere, for å følge med og støtte opp om det som foregår, hjelpe til med planlegging, og ikke minst for å få et innblikk i ungdommenes tanker, følelser og reaksjoner.

Mange av informantene mine sier at de synes det er mange å snakke med på minnesidene, de har venner der de kan snakke med om de har behov for det. Men jeg tror at det er viktig at man også har voksne til stede, så ikke venner må ta seg av de med komplisert sorg, som de kanskje ikke har forutsetninger for å takle. I tillegg er det også en fare for at ungdommene

graver seg ned i sorgen sammen, om to med komplisert sorg møtes og de ikke klarer å heve seg opp fra sin egen problematiske tilnærming til sorgen.

5.4 Kirkens tilstedeværelse på minnesider på nettet

Kan kirken være til stede på minnesider, slik den ofte er til stede på minnestunder? På nettsiden Kriser.no opplyses det om hvilken rolle de profesjonelle skal ha når de er til stede ved spontane ritualer, og det vektlegges at man skal være til stede og prøve å fange opp de ungdommene som sliter, og som trenger mer oppfølging. Kirken er i mange hensyn å regne som profesjonelle når det kommer til sorg- og krisearbeid, og jeg tenker derfor at det er naturlig at kirken møter opp på for eksempel spontane minnestunder. Når det nå ser ut til at en viktig del av de spontane ritualene foregår på nettet, tror jeg også at kirken har en plass der. Ungdommene har skapt seg et eget rom, der deres sorg kan få fritt utløp. Jeg har vist hvordan nettsidene er å sammenligne med spontanaltere. Kirken er stadig oftere med på slike markeringer, og jeg tror at minnesider på nett er neste skritt å gå når det gjelder tilstedeværelse. Vi trenger ikke være de ledende. Vi trenger ikke gå inn og organisere. Vi trenger ikke tvinge i gang samtaler. Vi trenger ikke å snakke om Gud i denne settingen (før ungdommene eventuelt selv tar det opp). Men jeg tror at vi skal ta sjansen på å gå inn og være tydelige på at vi er der, i bakgrunnen, om det trengs. Og skal vi gjøre dette, har ungdommene også selv noen tanker om dette, slik mine intervjuer viste. Dette vil jeg nå kommentere litt nærmere.

Sara er klar på at hun nok hadde syntes det var rart om en prest kommenterte det hun skrev, og for eksempel spurte om ting var vanskelig dersom hun ga uttrykk for sterke følelser. Samtidig mener hun at det kunne vært greit, om hun hadde det tøft ville hun jo synes det var hyggelig om noen brydde seg. Thomas har også denne ambivalensen, han mener selv han ikke ville benyttet seg av det, og føler kanskje det er feil plattform å strekke ut en hånd på, samtidig som han tror at mange nok ville syntes det var positivt at noen stilte seg til rådighet.

Maren er positiv til at en prest står frem på minnesidene, og sier at hun nok tror det nok er lettere å ta kontakt med noen på nettet, fremfor å møte opp på et kontor. I forhold til det resten av ungdommene også har sagt om at det kan være lettere å uttrykke sine følelser skriftlig, tror jeg dette kan være en god grunn til kanskje å våge å være synlig på minnesider på nett. Det er

ikke lett å skulle be om hjelp når man har det vanskelig, men om man kan "skjule" seg bak en datamaskin, er kanskje det første skrittet litt lettere å ta for noen.

Det virker på meg som om ungdommene i utgangspunktet ikke føler de trenger noen voksne på nettsidene, men at de ser for seg at de som sliter med sorgen nok kan føle det godt at noen bryr seg. For meg taler dette om viktigheten av at man går varsomt frem, at man ikke skal stikke seg for mye ut, men at kirken for de ungdommene som sliter sin skyld nok skal tørre og ta steget inn på minnesidene også. Om man så har en naturlig tilknytning til ungdommene, vil en slik handling nok bli tatt lettere imot, ungdommene er tydelige på at de ikke vil at "utenforstående" skal blande seg inn. Det at det foregår skriftlig, skal nok ikke ses som en hindring, heller som en hjelp til å få i gang en eventuell samtale da dette er en arena der ungdommene føler seg trygge.

Informantene mine er imidlertid klare på én ting, og det er at det kan ikke være en hvem som helst som skriver på nettsidene at han eller hun er der om noen trenger noen å snakke med. De er tydelige på at det må være en som kjenner ungdommene eller avdøde på et vis, som for eksempel konfirmantpresten eller den som forrettet i gravferden.

Et godt eksempel på dette er nettopp ungdomslederne til Susanne og Merete, som var inne og skrev på jentenes minneside (jfr. kapittel 3.9). De to som sendte ut meldingen var ansvarlig for oppstart av ungdomsarbeidet i området jentene kom fra, og konfirmant- og ungdomsklubblederen til jentene og deres venner. Ut fra mine informanters kommentarer er det nettopp slike representanter for kirken som kan gå inn og skrive på minnesidene uten at folk blir støtt av dette. Det er umulig å si noe om ungdommenes reaksjoner på denne tilstedeværelsen på Susanne og Meretes minneside, men det er i alle fall ingen som har reagert åpenlyst på denne kommentaren på minnesiden.

I forhold til tanken om å være proaktivt avventende, tror jeg nettopp dette med det avventende også er viktig. Vi skal ikke presse oss på, men bør våge å stå i situasjonen over en periode, følge opp over en viss tid. Kanskje skal vi også tørre å gjenta tilbudet ved en senere anledning uten å presse noen, da mange kan ha nok med sitt i starten, men senere vil ønske å snakke. Da kan det være lettere å svare på en åpen henvendelse, enn å måtte strekke ut en hånd selv og be om hjelp.

Jeg tror at kirken er kalt til å være til stede i verden, der menneskene er, slik Birgitte Lereim skriver. Når det gjelder sørgende ungdom, kan det virke som om mye av deres sorg er flyttet fra graven, via spontane minnealtere, til internettet. Og da må kanskje vi som kirke følge etter, og møte ungdommene på deres arena fremfor å vente til de kommer til vår. Det er tydelig at minnesider på nettet foregår i stor grad uten voksenkontakt, og at ungdommene i alle fall ikke er negative til at noen står frem med en samtalemulighet. Det må gjøres varsomt, men tydelig, slik Lereim (2011) også påpeker. Om de velger å ta tak i den eller ikke, er en annen sak. Men da er i alle fall tilbudet lagt frem.

Bugge og Røkholt (2009) skriver at mange ungdom finner det mer komfortabelt å få hjelp av noen utenfor sine nærmeste relasjoner, og dette synes jeg også vi som kirke skal se som en oppmuntring til å ta kontakt med ungdom som sørger.

Det er viktig at nettverket rundt barn og unge bedriver forebyggende arbeid for å minske sjansene for at sorgen utvikler seg til komplisert sorg, og en del av dette handler nettopp om å være til stede slik at man kan få snakket om sorgen med noen.

5.5 Noen forbehold

Dyregrov (2010) fremhevet viktigheten av at de voksne ikke overtar eller styrer barns ritualer ved dødsfall, men at de kan tilrettelegge for dem og være til stede for barna med respekt for deres handlinger. Dette tenker jeg er en god korreksjon å ha med seg når man går i møte med ungdom på minnesidene på nett. Det er de som skal ha styringen, man skal ikke trykke "riktige" reaksjoner ned over hodene på dem, men samtidig så trenger de at noen er til stede, legger til rette og kanskje gir noen gode råd og tips underveis, slik at sorgprosessen kan forløpe mest mulig til det beste for ungdommene. I følge Bugge og Røkholt (2009) er det dessuten viktige at man får gitt ut informasjon til ungdommene, og at denne er riktig. Jeg tror det kan være en god idé å bruke internett som arena for dette også, fordi man når ut til så mange. Ungdommene vil fort selv legge ut informasjon de får tak i, men det kan være godt å holde et øye med dette og sørge for at den informasjonen som deles er sann, og ikke basert på rykter.

En annen ting en må tenke gjennom i forhold til å være til stede på nett, er hvor fort en eventuelt skal gå aktivt inn og kommentere. Politiet mener at en skal vente minst ett døgn før

en skriver om dødsfall på internett. Hva skal vi gjøre når minnesiden er opprettet allerede etter de første par timene? Dette er et stort spørsmål, som det er umulig å gi et enkelt svar på i en avhandling som denne. Men jeg ønsker i alle fall å oppfordre til at man vurderer det nøye før en går inn og kommenterer noe på minnesider på nett det første døgnet, og forsøker å få en viss oversikt over situasjonen, fakta og rykter før en innlater seg på dette. Dersom situasjonen tilsier at en bør inn og kommentere eller opplyse om minnestund og lignende skal man gjøre det, men særlig i dette første døgnet skal man være klar over at det finnes mange potensielle farer og sårbare situasjoner.

Dyregrov (2010) er også klar på at ungdom kanskje kan trenge hjelp til å avslutte minnemarkeringer, og at dette kan det være nødvendig at voksne gjør. Jeg tror vi som kirke skal være forsiktige med å gå for hardt ut i forhold til å ta en avgjørelse på dette, men jeg tror òg at mye kan gjøres for å legge til rette for en god prosess med en avslutning som siktemål. Er man som prest eller ungdomsarbeider involvert i en situasjon der en minneside lages, tror jeg det kan være en god idé at man snakker litt med de etterlatte om denne situasjonen i en samtale der dette føles passende. Snakk om hva som er ønskelig i forhold til denne siden, informer om hvilke tanker du har gjort deg om denne måten å sørge på nett på, og gi eventuelt beskjed til ungdommene også om hva dere tenker dersom dere kommer frem til noe konkret. Er ungdommene forberedt, kan en avslutning av minnesidebruken føles mindre brutal når den eventuelt kommer. Jeg tenker at det i utgangspunktet er de nærmeste etterlatte som bør avgjøre om minnesiden skal legges ned, men da dette er et tema få har tenkt over, kan det hende vi må legge det frem som et forslag.

Til slutt vil jeg komme med en viktig justering og sterk oppfordring: Det er viktig at hver enkelt som møter ungdom vurderer sin kompetanse, og ikke er redd for å henvise videre til andre dersom en møter noe en ikke er kompetent til. Som kirkelig ansatte har vi som regel bare en begrenset opplæring innenfor sjelesorg og psykologi. Det er godt og viktig å kunne hjelpe, men man skal vite hvor ens egen kompetanse ligger. Da blir det også viktig å kjenne andres kompetanse, slik at en vet hvem en skal henvise til. Møter du ungdommer som har en så komplisert sorgutvikling at du ikke lenger vet hvordan du skal forholde deg til den, er det viktig å si fra om dette og oppfordre til at en går til noen som virkelig kan hjelpe. Følg gjerne opp ungdommen videre allikevel, men innenfor de premisser din kompetanse gir.

Sammenfatning:

Minnesidene er steder stadig flere sørgende søker til, og kirken ønsker å være til stede for mennesker i alle livssituasjoner, der de er. Jeg har nå sett på hvilke utfordringer dette gir kirken. Minnesider på nett krever at vi tenker gjennom hvordan vi skiller mellom arbeid og privatliv på internett. Skal vi møte sørgende på en god måte, må vi komme dem i møte, tilby vår støtte, og godta at det kan ta tid før de eventuelt er klar for det. Ungdommene som sørger kan trenge noen å snakke med – og når de sørger på nett må kanskje også hjelpen vise seg der. Så lenge en gjør det med varsomhet og ydmykhet overfor både de sørgendes ønsker og behov, og ens egne begrensninger, kan dette være en viktig del av kirkens arbeid.

IV OPPSUMMERING

I denne delen av avhandlingen vil jeg kort oppsummere mine funn og tanker etter å ha arbeidet med ungdoms praksis med å sørge på minnesider på internett.

6. AVSLUTNING

"Hva kjennetegner ungdoms praksis med spontane minnesider på nett, og hvordan kan vi som kirke forholde oss til dette?" Med denne problemstillingen som utgangspunkt, har jeg nå sett på ulike teorier rundt ungdom og sorg, før jeg la frem hva jeg fant på minnesidene jeg har fulgt på internett. Jeg har også trukket fram ungdommenes egne oppfatninger av dette, og sett disse tre tingene i lys av hverandre, for å vurdere hvordan kirken kan møte dette. Avslutningsvis vil jeg nå forsøke å samle trådene noe.

Jeg har sett at minnesider på nett er et utbredt fenomen. De varer lenge, ungdommene skriver åpent om sine følelser der, og de danner seg egne fellesskaper der sorgen, savnet og minnene om avdøde står i fokus. Ungdommene Danbolt (2005) omtaler (se avhandlingens del 2.1) forteller at de føler at nettsidene hjelper dem i sorgen, de får noe konkret å drive med. Danbolt (2005) skriver at dersom sidene åpner for større deltakelse ellers i avskjeden med de døde, er det grunn til å anta at sidene er nyttige og fungerer forløsende for ungdommens følelser. Ungdommene jeg har snakket med ser minnesidene som en viktig del av deres sorgarbeid, mens teorien viser at dersom den skal være til hjelp, er det andre faktorer som også er viktige, blant annet voksnes tilstedeværelse, muligheten for å snakke ut om sine følelser, og helst at minnemarkeringene avsluttes etter en viss tid. Fordi dette ikke er tilfelle på de fleste minnesider på nett, er jeg mer skeptisk til minnesidene enn Danbolt.

Som nevnt i oppgavens kapittel 1 gikk jeg inn i dette forskningsarbeidet med et noe negativt syn på ungdoms praksis med å sørge på nett¹⁰⁷. Jeg har også måttet nyansere dette noe underveis i arbeidet. Jeg ser at ungdommene får mye positivt ut av sidene, særlig i starten av sørgeperioden, i forhold til å få snakket om sine tanker og følelser. Sidene gjør det også lettere å motvirke ensomheten en ofte kan føle på i sorgen. Thomas reflekterte rundt bruk av minnesider, og fortalte at han trodde nok minnesidene handlet mye om å vise at man bryr seg, og at det nok er ved merkedager han ville savnet de mest. Jeg tror at dette er et viktig poeng, og synes det er dette som skinner igjennom i mitt møte med minnesidene også som deres

¹⁰⁷ Jfr. kapittel 1.4.1 og 1.4.4

hovedfunksjon – i alle fall i utgangspunktet. På nett finner ungdommene et sted der de kan vise medfølelse med hverandre, og der de kan markere merkedager også når de er langt borte. Jeg tror at om minnesidene brukes på denne måten, omtrent som en digital gravstein, er det mindre grunn til å være negativ til minnesidene.

Imidlertid er det få grenser for det som skjer på nett, og få voksne til stede som kan hjelpe ungdommene som sliter. Det er når ungdommene ikke klarer å forholde seg til sidene på en fornuftig måte at det blir vanskelig, og at bruken av minnesider på nett blir mer problematisk. Som et resultat av dette tenker jeg at vi ikke trenger å arbeide imot opprettelsen av minnesider på nett etter dødsfall, men at vi bør være kritiske i møte med minnesider, og om mulig være med på å sette noen av de grensene som mangler, og som denne avhandlingen har kastet lys over. Hensynet til "den svakeste part", de ungdommene som ikke klarer å ha et sunt forhold til minnesidene, bør være toneangivende for dette.

Skal vi som kirke stille opp for de som har det vanskelig, og møte ungdom der de står i livet, må vi også stille opp der de er. Jeg tror det fort er sånn at de som har det tøffest, også synes det er vanskeligst å be om hjelp. Dersom vi skal fange opp de som sliter, må vi tørre å gå inn og være synlige på de arenaene der ungdommene samles – og per i dag ser det ut til at dette svært ofte er på internett.

Det er mye å tenke gjennom i møte med ungdom og minnesider på nett. Jeg har stilt mange spørsmål i denne oppgaven, og ikke alle er blitt besvart. Min avhandling har bare kunnet gi et lite innblikk i en stor verden, og jeg håper det i fremtiden vil bli forsket mer på dette feltet. Slik det ser ut nå, er det sorg på internett fremtidens teorier om ungdom og sorg i stor grad bør fokusere på. Vi må vite mer om ungdom og minnesider på nett om vi skal kunne stille opp for sørgende ungdom på best mulig måte.

LITTERATURLISTE

BØKER OG ARTIKLER:

Balk, David E.: "Attachment and the Reactions of Bereaved College Students: A Longitudinal Study" i *Continuing bonds: new understandings of grief*. Washington D.C.: Taylor & Francis, 1996.

Brekke, Mary (red.): *Å begripe teksten: om grep og begrep i tekstanalyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2006.

Bugge, Kari Elisabeth og Røkholt, Eline Gretland: *Barn og ungdom som sørger*. Bergen: Fagbokforlaget, 2009.

Danbolt, Lars Johan: *Den underlige uka: de sørgende og begravelsesriten*. Oslo: Verbum, 2002.

Danbolt, Lars-Johan: "Ungdom sørger på nett" i *Nytt Norsk Kirkeblad* nr. 4/2005.

Danbolt, Lars Johan og Stifoss-Hanssen, Hans: *Gråte min sang: minnegudstjenester etter store ulykker og katastrofer*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2007.

Dyregrov, Atle: *Å ta avskjed: ritualer som hjelper barn gjennom sorg*. Bergen: Fagbokforlaget, 2010.

Dyregrov, Kari og Dyregrov, Atle: *Sosial nettverksstøtte ved brå død: hvordan kan vi hjelpe?* Bergen: Fagbokforlaget, 2007.

Føllesdal, Dagfinn; Walløe, Lars; Elster, Jon: *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996,

Halvorsen, Knut: *Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2008.

Hovdenak, Sylvi Stenersen: "Tekstanalyse i diskursanalytisk og hermeneutisk perspektiv" i *Å begripe teksten: om grep og begrep i tekstanalyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2006.

Johannessen, Asbjørn; Tuft, Per Arne; Veiden, Pål: *Å forstå samfunnsforskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2006.

Klass, Dennis; Silverman, Phyllis R.; Nickman, Steven (ed.): *Continuing bonds: new understanding of grief*. Washington D.C.: Taylor & Francis, 1996.

Lerheim, Birgitte: "Å sørge på internett: kyrkja og dei virtuelle sorgpraksisane" i *Digital Trusopplæring*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011.

Normand, Clause L.; Silverman, Phyllis R.; Nickman, Steven L.: "Bereaved Children's Changing Relationships with the Deceased" i *Continuing bonds: new understandings of grief*. Washington D.C.: Taylor & Francis, 1996.

Repstad, Pål: *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Silverman, Phyllis R. og Nickman, Steven L.: "Concluding Thoughts" i *Continuing bonds: new understandings of grief*. Washington D.C.: Taylor & Francis, 1996.

Simonnes, Asbjørn: *Digital Trusopplæring*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011.

Træthaug, Marianne: *Ungdoms plass i sørgerommet: hvordan påvirkes sorgarbeid av kulturelle fenomen blant ungdom?* Oslo: Diakonhjemmet Høgskole, 2011.

Wolstad, Helle Maria: *Når krisen rammer*. Oslo: IKO-forlaget, 2009.

NETTSIDER:

Plan for trosopplæring: GUD GIR – VI DELER (Den norske kirkes trosopplæringsplan).

URL: <http://www.kirken.no/?event=doLink&famID=38865>. Lest 19.06.2012.

Kriser.no: Psykososial oppfølging etter kriser og katastrofer.

URL: <http://www.kriser.no/ritualer>. Lest 19.06.2012.

Dyregrov, Atle: Intervju med Adresseavisa 8. mars 2007.

URL: <http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article819123.ece>. Lest 19.06.2012.

De ulike minnesidene (alle er lest 19.06.2012):

Linker til minnesidene er fjernet i den publiserte utgaven av hensyn til de sørgendes anonymitet.

VEDLEGG 1: INTERVJUGUIDE¹⁰⁸

1. Fortell litt om dødsfallet og omstendighetene rundt. Hvor gammel var du da det skjedde? Hvor gammel var avdøde? Hvor lenge er dette siden? Hva var det som skjedde, hvordan døde vedkommende?
2. Hva slags type minneside brukte du (Facebookprofil, Facebookminneside, blogg, nettside...)? Er denne fortsatt i bruk?
3. Hvor mye har du brukt minnesidene? Hvor ofte, og hvor lenge er det siden sist?
4. Var det minnestund etter dødsfallet? Var du med på denne? Var du i begravelsen? Snakket du med noen (profesjonelle, psykolog, kriseteam, prest, lærere, voksne generelt...) om det som hadde hendt, og det du følte?
5. Hvorfor valgte du å skrive på minnesidene? Hva er det som evt. gjør at du har fortsatt?
6. Hva føler du når du skriver der?
7. Skulle du ønske det var noen å snakke med der? Skulle det vært noen voksne? Har det vært noen som har snakket med deg om det du skriver der?
8. De følelsene du gir uttrykk for på nettsidene, er de så sterke? Skriver du for at noen skal fange deg opp, er det egentlig et ønske om å snakke med noen, eller er det for å lette hjertet ditt?
9. Skriver du til den døde, eller til de pårørende, eller til venner, eller for deg selv? Hvorfor?
10. Ofte skriver folk "vi sees snart igjen" osv. Hva tenker du om dette, har du skrevet det? Tenkte du på at du ønsket dette sterkt? Var det noen som snakket med deg om det?
11. Hva tenker du om sånne nettsider? Er det bra? Er det dumt? Hva er hva i så fall? Og hva tenker du kunne gjort de enda bedre?
12. Har du noen gang kommentert på en minneside/en avdøds Facebookprofil til en du ikke kjenner? Hvorfor gjorde du i så fall det?

¹⁰⁸ Denne intervjuguiden viser de spørsmålene jeg i utgangspunktet ønsket å finne ut av, og som dannet grunnlaget for mine intervjuer. Ordlyden ble tilpasset situasjon og alder, og informantene ble bedt om å utdype sine svar der dette var nødvendig eller der vi kom inn på nye, viktige temaer som min intervjuguide ikke dekket.